





Сашко Плачков  
Джеймс Йоловски  
Антоанета Войкова  
Мария Кавданска  
Наташа Тодорова  
Орлин Димитров

КНИГА  
ЗА  
УЧИТЕЛЯ  
ПО  
ТЕХНОЛОГИИ  
И  
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

9. КЛАС

Издателска къща • АНУБИС •  
Издателство • БУЛВЕСТ 2000 •  
Фондация • ДЖУНИЪР АЧИЙВМЪНТ БЪЛГАРИЯ •

- 
- © Сашко Кръстев Плачков, Джеймс Бориславов Йоловски,  
Антоанета Тодорова Войкова, Мария Михайлова Кавданска,  
Наташа Иванова Тодорова, Орлин Емилов Димитров, *автори*, 2018
- © Владимир Марков Минчев, *графичен дизайн и корица*, 2018
- © Издателска къща „Анубис“ ООД, 2018
- © Издателство „Булвест 2000“, 2018
- © Фондация „Джунийър Ачийвмънт България“, 2018

ISBN 978-619-215-295-6

ISBN 978-954-18-1312-6

ISBN 978-954-8421-46-1

## **Уважаеми колеги,**

Настоящата книга за учителя е част от учебния комплект по технологии и предприемачество за 9. клас заедно с учебника и неговия електронен вариант.

Целите на учебния комплект са:

- Да подпомогне учителя в постигането на очакваните резултати от обучението по технологии и предприемачество в 9. клас.
- Да осигури възможност на учениците за усвояване, надграждане и практическо прилагане на технологични и предприемачески знания и умения.

В книгата за учителя са включени:

- Примерно годишно разпределение на учебните теми по технологии и предприемачество за 9. клас.
- Общо представяне на учебника по технологии и предприемачество в 9. клас.
- Примерни методически разработки на уроци за нови знания, практически дейности, упражнение, обобщение и преговор, които съдържат цели, задачи, методи, понятия, междупредметни връзки, учебно-методически ресурси, дейности за учителя, въпроси за обобщение и критерии за оценяване.
- Насоки за използване на помощните материали.
- Примерни тестове за входящ и изходящ контрол.

Предложените в книгата за учителя методически разработки са само варианти за реализиране на съответните уроци и отправна точка за креативна интерпретация на учебното съдържание въз основа на опита и преценката на учителя.

*Авторите*

# СЪДЪРЖАНИЕ

---

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНИКА ПО ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ЗА 9. КЛАС.....	5
ПРИМЕРНО ГОДИШНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ .....	11
ПРИМЕРНИ РАЗРАБОТКИ НА УРОЦИ ПО РАЗДЕЛИ.....	44
МОИТЕ ПРОУЧВАНИЯ В ИНТЕРНЕТ В 6 ЛЕСНИ СЪПКИ.....	103
МОЕТО МЯСТО В СВЕТА НА ТРУДА – ИНДИВИДУАЛЕН ПРОЕКТ.....	104
ТЕСТОВЕ.....	106
Входно ниво .....	106
Изходно ниво .....	109

# ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНИКА ПО ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ЗА 9. КЛАС

В 9. клас приключва обучението по технологии и предприемачество като част от общообразователната подготовка, в рамките на която предметът способства за „придобиване на умения да се реагира на новости и да се поема отговорност, като се гради умение за инициативност и предприемчивост“. Докато в основната степен на училищното образование специфичните цели в Държавните образователни стандарти са насочени главно към овладяване на технологични знания и умения, в първи гимназиален етап акцентът е върху изграждането на предприемачески компетентности, а именно:

- Осъзнаване ролята на технологиите за решаване на проблеми в предприемаческата дейност и за осъществяване на собствена идея.
- Активизиране инициативността и предприемчивостта на учащите се.
- Мотивиране на учащите за осъществяване на информиран избор за кариера.
- Осъзнаване на възможностите за кариерно развитие и избор на подходяща профилирана подготовка във втори гимназиален етап.
- Разширяване на знанията, осигуряващи икономическа и финансова грамотност.
- Развиване на предприемачески умения за стартиране на собствен бизнес в условията на свободната стопанска инициатива.

Характерно за учебните програми за първи гимназиален етап е силната степен на интеграция на технологичната част и подчиняването ѝ на целите, свързани с изграждане на икономически знания и предприемачески компетентности. Програмите включват изключително разнообразен набор от теми от областта на икономиката и предприемачество, в които се представят най-важните понятия, необходими за формиране на базова икономическа грамотност и предприемаческа култура.

Целите на обучението по технологии и предприемачество за 9. клас са представени в учебната програма. Те включват:

- Разширяване на придобитите знания за пазарно взаимодействие в кръговрата на икономическата активност чрез включване ролята на държавата.
- Формиране на предприемаческа и технологична култура и готовност за придобиване на икономически знания.
- Формиране на умения и навици за структуриране на придобитите икономически знания при избор на кариера.

Учебната програма за 9. клас дефинира очакваните резултати от обучението в края на класа, насочени към постигане на основните компетентности, групирани

ни в пет области – „Образование и кариера“, „Икономика“, „Предприемачество и бизнес среда“, „Технологично развитие и предприемачество“, „Собствен бизнес“.

Учебното съдържание е съобразено с предвидения от учебната програма обхват на теми, понятия и очаквани резултати. Същевременно целта на авторите е да допълнят и разширят съответната тема с най-новите научни постижения или с провокиращи познатото факти. Съдържанието на учебника е организирано, както и в 8. клас, в пет обобщени теми: „Професия и кариера“, „Пазарна икономика“, „Предприемачески процес“, „Технологии“, „Предприемаческа инициатива“. Всяка от темите включва различен брой подтеми, към които са разработени различни по вид уроци, осигуряващи ефективно и пълноценно усвояване на новите понятия и постигане на очакваните резултати към съответната подтема.

Организирането на дейностите следва препоръчаните от учебната програма подходи:

- модулно-интегративен – използване на вътрешно-предметна и междупредметна интеграция в процеса на поетапно разширяване на усвоените знания и умения;
- учене чрез преживяване – прилагане на практика на наученото на база анализа на опита, придобит от ученика в процеса на учене.
- учене чрез практика – ученикът приема активна роля в процеса на учене, което се опосредства от практически дейности. Допълнителен акцент е рефлексията върху наученото като осмисляне на постиженията и предизвикателствата, както и като основа за поставяне на бъдещи цели за разширяване на познанията и придобиване на нови умения.

Обучението по предмета в 9. клас продължава със спираловидното надграждане на знанията и уменията, усвоени в 8. клас. То дава необходимата основа и за бъдещата подготовка в профил „Предприемачески“ във втори гимназиален етап. Тъй като предметът се изучава в задължителните часове само от ограничен брой ученици съгласно рамковия учебен план, училищата могат да предоставят тази възможност и на останалите ученици, като я предвидят в другите раздели на своя училищен учебен план.

Учебникът съдържа 83 урочни теми и тестове за входящ и изходящ контрол, като съдържанието е предвидено за общо 90 учебни часа. То е съобразено с препоръчителното процентно разпределение в учебната програма, като поставя малко по-голям акцент върху часовете за практически дейности. Реалните учебни часове са 45 за нови знания, 8 за упражнения, 22 за практически дейности, 3 за обобщение, 5 за преговор, 7 за контрол и оценка.

Единното графично оформление на урочните теми позволява бърза ориентация в съдържанието, организирано като основен текст и обособени рубрики за въпроси за дискусия и задачи за практическа работа. Отделните видове уроци са разработени в определен обем, което създава ритмичност. С малки изключения уроците за нови знания, обобщение и преговор са разположени на разтвор, упражненията и практическите дейности – на една страница.



Учебното съдържание е богато визуализирано с фотографии, схеми, графики, таблици, диаграми, др., които стимулират визуалните възприятия на учениците, провокират мисленето и подпомагат разбирането на разглежданите теми.

Разработеният електронен вариант на учебника на <https://anubis-bulvest.kitaboo.com> разширява основното съдържание с интерактивни задачи и дава допълнителни възможности за работа на учителите и учениците.

Книгата за учителя е предназначена да подпомогне работата на преподавателя. Тя представя визията и целите на учебника по технологии и предприемачество за 9. клас и включва примерно годишно разпределение на учебните теми, методически разработки на уроци за нови знания, практически дейности, упражнение, обобщение и преговор, насоки за използване на помощните материали в края на учебника, примерни тестове за входящ и изходящ контрол.

Тематичното разпределение следва утвърдения модел за организация на обучението по видове уроци, очаквани резултати, нови понятия, компетентности и дейности за всеки урок, междупредметни връзки и оценяване.

Примерните методически разработки съдържат цели, задачи, методи, понятия, междупредметни връзки, учебно-методически ресурси, дейности на учителя, въпроси за обобщение и критерии за оценяване. Представени са уроци от всички теми и видове – за нови знания, практическа дейност, упражнение, обобщение и преговор.

- Уроците за нови знания въвеждат новите понятия, като същевременно обогатяват и разширяват вече усвоени знания по основната тема. Водещо при представянето на съдържанието е дискусиата, чрез която те се надграждат, като същевременно се насърчава критичното мислене и разглеждане на темата от друга перспектива. Запазва се балансът между познавателни и практически задачи, установен в учебното съдържание в 8. клас.
- Уроците за практическа дейност дават възможност на учениците да приложат на практика и да експериментират с усвоените знания и умения. Те съдържат задачи, предвидени за индивидуално изпълнение или за работа в екип, провеждане на проучване, участие в ролеви игри. Голяма част от задачите са подходящи за реализиране като проектна дейност. Ролята на учителя като фасилитатор и ментор е от изключително значение за успешното изпълнение на практическите дейности.
- Уроците за упражнения надграждат уроците за практически дейности, като развиват уменията на учениците да прилагат усвоените знания и умения в нов контекст. Практическите задачи за индивидуална или екипна работа поставят конкретни предизвикателства, свързани с изучаваното в съответната тема, и насърчават креативността на учениците. Затвърдяват се умения за вземане на решения, осмисляне на лични качества и способности, планиране на дейности, разпределяне на задачи в екип, организиране, планиране и провеждане на самостоятелно проучване, анализ на резултатите, формулиране на изводи, аргументиране, водене на дебат.
- Уроците за обобщение развиват уменията на учениците да систематизират и обобщават, като извлекат самостоятелно на базата на своя опит изводи

и заключения, свързани с изучаваните факти. Всички уроци за обобщение следват една и съща структура – с въпроси за дискусия и рефлексия. Целта им е учениците да разсъждават върху темата и самостоятелно да направят обобщение на най-важното. Учениците се насърчават да обясняват самостоятелно същността на изучаваните факти и да боравят правилно с новите понятия. Включени са три урока за обобщение – след обобщени теми „Професия и кариера“ и „Пазарна икономика“, след „Предприемачески процес“ и „Технологии“ и след „Предприемаческа инициатива“. Към всеки от уроците за обобщение може да се предвиди по един час за оценка и контрол.

- Уроците за преговор са предвидени за всички обобщени теми. Задачите са комплексни и се препоръчва някои от задачите да бъдат поставени предварително, като в часа се представят само резултатите. Уроците са структурирани като набор от въпроси към съответната подтема и кратко обобщение на най-важното, което да помага на учениците, ако срещнат затруднения. Дискусията с рефлексия е основен метод наред с разнообразни практически задачи – индивидуални и групови.

Предвидените дейности във всички видове уроци насърчават креативността и увереността на учениците, вземането на аргументирани решения, изграждането на умения за работа в екип, представяне и защитаване на идеи и позиции.

Като основни методи на обучение съгласно препоръките на учебната програма са използвани разнообразни дидактически инструменти – казуси, ролеви игри, мозъчна атака, симулация, е-обучение и др., като основно място заема дискусията. Свързваща нишка между различните видове уроци са задачите с въпроси за рефлексия, които имат за цел осмисляне на наученото през призмата на собствения опит и изграждане на отговорно и осъзнато отношение към ученето. Освен чисто познавателната страна на процеса ученикът изследва своите емоции и нагласи към ученето и анализира представянето си от гледна точка на успехите и предизвикателствата, които е срещнал. Учителят избира по своя преценка подходящата форма за насърчаване и споделяне на рефлексията – групова или индивидуална, под формата на есе, презентация, видео или др.

Препоръчително е някои от занятията да се провеждат или в компютърен кабинет, или в стая с достъп до интернет, за да могат учениците да използват техническо компютърно оборудване или собствените си устройства за провеждане на проучвания и изпълнение на практически задачи.

Част от задачите са подходящи за възлагане като проект за индивидуална или екипна работа. Задачите, подходящи за проектна работа, могат да бъдат модифицирани съобразно спецификата на населеното място и интересите на учениците. Представянето на резултатите дава прекрасни възможности за изява на учениците и може да бъде трансформирано в училищно събитие, на което да бъдат поканени родители и представители на местната общност.

Включването в учебния процес на родители и професионалисти от бизнеса и публичните институции е доказана добра практика, която успешно може да се прилага в обучението по технологии и предприемачество. Осъществяването на

връзка с реалния свят допринася изключително много за повишаване на мотивацията и интереса на учениците, осмислянето на усвоените знания и умения през призмата на практиката и кариерното им ориентиране. Насърчават се посещения на производствени предприятия и срещи с местни предприемачи, в които те споделят предизвикателствата, които са срещнали както по пътя към реализирането на идеята си, така и при управлението на бизнеса си.

В книгата за учителя са включени примерни тестове за входящ и изходящ контрол. Въпросите в тях са съобразени с дела на съответната обобщена тема в съдържанието на учебника. Всеки от тестовете съдържа 20 въпроса с четири варианта за отговор, от които само един е верен и носи по 1 точка. Оценяването се извършва по следната скала:

Оценка	Среден 3	Добър 4	Мн. добър 5	Отличен 6
Точки	8 – 10	11 – 13	14 – 17	18 – 20

В края на учебника като помощни материали са представени две схеми – „Моите проучвания в интернет в 6 лесни стъпки“ и „Моето място в света на труда – индивидуален проект“. Целта на материалите е да помогне на учениците да изградят умения за ефективно проучване в интернет, както и да ги подпомогне в процеса на кариерно ориентиране. Насоки за тяхното използване са представени в частта с методическите разработки.



Училище.....,

Град.....,

Утвърждавам:.....

Директор:.....

(име и фамилия)

## ПРИМЕРНО ГОДИШНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

ПО

**ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ЗА 9. КЛАС**

ЗАДЪЛЖИТЕЛНА ПОДГОТОВКА ПРЕЗ УЧЕБНАТА ..... ГОДИНА

Уроци за нови знания	НЗ	50 часа
Уроци за систематизиране и обобщаване на знания	О	6 часа
Практически дейности	ПД	18 часа
Упражнения	УПР	10 часа
Уроци за контрол и оценка	КО	4 часа

**Годишен хорариум: 90 часа**

**Срочен: I срок – 45 часа, II срок – 45 часа**

**Изготвил:.....**

(име и фамилия)

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		Входно ниво	оценка		
<b>ПРОФЕСИЯ И КАРИЕРА</b>					
<b>Професия и трудова среда</b>					
		1. Професии и технологични нововъведения	НЗ	Проучва и описва професии, свързани с умения за управление на машини и съоръжения, както и способност за приспособяване към технологични нововъведения.	Технологични нововъведения Управление на машини Оператор на машини Управление на съоръжения Професионална квалификация
		2. Трудова среда и професионална квалификация	ПД	Установява съответствието между трудов процес и трудова среда на професии, изискващи специална квалификация.	
<b>Професионален избор</b>					
		3. Професионална пригодност	НЗ	Познава средствата и предметите на труда на професии, свързани с управление и контрол на машини и съоръжения от място и дистанционно	Дистанционно управляема техника Спецификация Оборудване Образователни интереси Професионални интереси Професионална пригодност Специалност Професия и специалност

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Проверка трайността на знанията, усвоени в 8. клас		Тест	Писмена Индиви- дуална	
Определя характер- ните особености на средствата на труда в съвременните усло- вия. Описва специ- фичните знания и уме- ния за упражняване на професии включващи управление на ма- шини, съоръжения и извършване на монтаж на изделия.	География и икономи- ка Инфор- мационни технологии Физика и астрономия	Участие в диску- сия	Устна	
Знае етапите на тру- довия процес и описва трудова среда на професии изискващи специална квалифи- кация	Български език и лите- ратура	Участие в диску- сия Изпълнение на индивидуална и групова практиче- ска задача	Устна Писмена Индиви- дуална Групова	
Изброява знания, умения и качества, необходими за профе- сии, изискващи специ- ална квалификация	География и икономи- ка Инфор- мационни технологии Физика и астрономия	Участие в диску- сия	Устна Писмена Индиви- дуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		4. Професии, които ни интересуват	ПД	Разработва модел на кръга от интереси и учебни постижения за установяване на пригодност към специалност от дадена професия	
<b>Професионално развитие и кариера</b>					
		5. Кариерно ориентиране	НЗ	Използва разнообразни източници за съпоставяне на полезна информация при избор на професия и кариера, като преодолява семейни и обществени стереотипи.	Професионална кариера Информационен източник за професия и кариера Компетентностен модел Професионално ориентиране Училищно консултиране
		6. Да изберем кариера	УПР	Разработва компетентностен модел на поведение и го съотнася към дейностите, свързани с предпочитана професия и кариера	
<b>ПАЗАРНА ИКОНОМИКА</b>					
<b>Роля на държавата в кръгообразния поток</b>					
		7. Роля на държавата	НЗ	Изброява основните функции на държавата като потребител и производител	Държавна намеса Държавно управление Обществени услуги Пазарни дефекти Външни ефекти
		8. Защита на потребителя	НЗ	Описва закони, определящи стандарти и правила за защита на потребителите	



Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Съпоставя учебните си постижения с из- искванията на пред- почитана специалност от дадена професия Изготвя презентация за избрана професия	Български език и лите- ратура	Участие в диску- сия Изпълнение на индивидуална и групова практиче- ска задача	Устна Писмена Индиви- дуална Групова	
Описва и оценява личните си интереси и способности при вземане на решение за избор на професия	Български език и лите- ратура	Участие в диску- сия Изпълнение на индивидуал- на практическа задача	Устна Писмена Индиви- дуална	
Описва участието на държавата в стопан- ския живот	География и икономика	Участие в диску- сия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индиви- дуална	
Знае нормативните документи свързани със защита на потре- бителите	География и икономика	Участие в диску- сия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индиви- дуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
<b>Държавата и нейният бюджет</b>					
		9. Държавен бюджет	НЗ	Описва принципната схема на кръгообразния поток на икономическата активност Разбира ролята на държавата в кръгообразния поток	Бюджет Държавен бюджет Бюджетен дефицит Балансиран бюджет Бюджетна процедура
		10. Приходите в бюджета на държавата	НЗ	Знае как се издържат и управляват видовете държавни дейности Разбира значението на данъците и разграничава видове данъци.	Данък Мито Акцизи Субсидия
		11. Да съставим държавен бюджет	ПД	Оценява как държавата набира и изразходва средства	
<b>Как се конкурират предприятията</b>					
		12. Пазарна конкуренция	НЗ	Разграничава формите на проявление на пазарна конкуренция Анализира възможностите за въздействие върху пазарната цена	Монопол Олигопол Регулирани цени Антитръстово законодателство
		13. Как се конкурират предприятията	ПД	Анализира възможностите за защита на конкуренцията	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Определя характерните особености на държавния бюджет Описва същността на държавния дефицит	География и икономика	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Индивидуална	
Разграничава преките и косените данъци Усвоява знания за характеристиките на мита, акцизи и субсидии	География и икономика	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Индивидуална	
Обяснява ролята на държавата в кръгообразния поток и изготвя презентация Съставя държавен бюджет	География и икономика Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална и групова практическа задача	Устна Писмена Индивидуална Групова	
Разграничава моделите на пазарна структура Обяснява причините и необходимостта от създаване на антитръстово законодателство	География и икономика	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Индивидуална	
Обяснява как държавата контролира монополите като използва информация от Интернет Като използва различни източници на информация прави проучвания за намесата на държавата при определяне на цените	География и икономика Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална и групова практическа задача	Устна Писмена Индивидуална Групова	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
<b>Риск и застраховка</b>					
		14. Застраховане	НЗ	Обяснява застраховането като средство за защита на различни рискове	Застраховане Застрахователен риск Застрахователно събитие Щета и обезщетение Застрахователна премия
<b>Социално осигуряване</b>					
		15. Здравно и социално осигуряване	НЗ	Разбира необходимостта от осигурителна система Познава принципите на организация на социалното осигуряване Разпознава различните видове пенсии.	Здравно осигуряване Пенсионно осигуряване Пенсия
		16. Да управляваме риска	УПР	Сравнява предимства и недостатъци на видовете застраховки	
<b>Финансово осигуряване на предприятието</b>					
		17. Финансови пазари	НЗ	Описва финансовите пазари и анализира дейността им	Финансов пазар Ценни книжа
		18. Финансиране на предприятието	НЗ	Оценява и характеризира източниците на финансиране на собствен бизнес	Амортизационни отчисления Банков кредит Лизинг Неразпределена печалба
		19. Да финансираме стартиращо предприятие	ПД	Проучва други форми на финансиране Разграничава краткосрочно и дългосрочно финансиране	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Разграничава различните видове застраховки Обяснява необходимостта за сключване на застраховки		Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индивидуална	
Разграничава различните видове пенсии	Математика	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индивидуална	
Описва характерните особености на финансовия пазар Анализира дейността на финансовите пазари	Математика	Участие в дискусия	Устна	
Описва източниците за финансиране на собствен бизнес и прави избор	Математика	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индивидуална	
Проучва и описва източниците за финансиране на собствен бизнес Посочва предимствата и недостатъците им Прави избор	Български език и литература	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална и групова практическа задача	Устна Писмена Индивидуална Групова	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
<b>Пари и финансови институции</b>					
		20. Как работят банките	НЗ	Обяснява участието на банките в стопанския живот Обяснява причините на парично-кредитната политика	Лихвен процент Дебитна карта Кредитна карта
		21. Централна банка	НЗ	Описва структурата на националната банкова система	Парична маса Ликвидност Сконтен процент Задължителни минимални резерви Банкови резерви
		22. Да управляваме банка	ПД	Взема решение при управлене на виртуален модел на банка	
<b>Непазарни сили</b>					
		23. Работна сила и заетост	НЗ	Познава основните правни норми, регламентиращи заетостта	Кодекс на труда Трудов договор Социални придобивки Минимална работна заплата Извънреден труд Синдикална защита
		24. Да решим трудов казус	ПД	Обяснява ролята на синдикатите като фактор на непазарно влияние върху условията на труда и работната заплата	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Обяснява разликата между лихвите по депозит и лихви по кредит Посочва осо- беностите на дебитна карта и кредитна карта		Участие в диску- сия	Устна	
Проучва и описва характерните особе- ности на Българска народна банка		Участие в диску- сия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индиви- дуална	
Проучва банковите продукти и предлага лихвени проценти по краткосрочни и дългосрочни депозити и кредити за своята виртуална банка		Участие в диску- сия Изпълнение на групова прак- тическа задача	Устна Писмена Групова	
Усвоява знания за наемане на работници и служители Описва ролята на синдикатите в трудовия процес		Участие в диску- сия	Устна Индиви- дуална	
Прави проучвания и взема решения по поставен казус		Участие в диску- сия Изпълнение на групова прак- тическа задача	Устна Писмена Групова	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		25. Постъпване на работа	УПР	Изследва действието на закони, регулиращи трудовите правоотношения. Констатира връзката между производителност на труда, квалификация и работна заплата.	
		26. Участници в икономическата дейност	О		
<b>ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ПРОЦЕС</b>					
<b>Предприемаческа дейност и бизнес среда</b>					
		27. Как се създава успешен бизнес модел	НЗ	Анализира основните насоки от дейността на предприемача - генериране и реализация на идеи, поемане на риск, иновативно управление	Иновация Риск Бизнес среда
		28. Да създадем иновация	ПД	Описва и анализира пазарната среда - потребители, конкуренти, доставчици, партньори Коментира стратегии на предприемача в пазарната среда	
<b>Ресурси, производство и разпределение на продукти</b>					
		29. Ресурси в предприемаческата дейност	НЗ	Познава факторите и средствата за производство	Суровинни ресурси Енергийни ресурси



Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Планира и оценява бизнес средата Проуч- ва и анализира риско- вете за предприемача		Участие в диску- сия	Устна Индиви- дуална	
Използва SWOT и PEST анализ за оценка на бизнес средата Изготвя карта на дейността на предпри- емача при създаване на иновация		Участие в диску- сия Изпълнение на групова прак- тическа задача	Устна Писмена Групова	
Разграничава енергий- ните и суровинните ресурси	География и икономи- ка Инфор- мационни технологии	Участие в диску- сия	Устна Индиви- дуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		30. Ролята на информацията за предприемачите	НЗ	Описва информационния пазар и аргументира необходимостта от съществуването му	Информационни ресурси Информационен поток Съобщения Данни
		31. Ресурсите в производството	ПД	Обяснява и коментира характерните особености на пазара на суровини	
		32. Анализ на финансовите пазари	НЗ	Описва финансовите пазари и анализира дейността им	
		33. Да търгуваме на финансови пазари	УПР		
<b>Заинтересовани страни и предприемаческа дейност</b>					
		34. Конкуренция и синдикати	НЗ	Анализира конкуренцията Очертава допирните точки на предприемачеството със синдикалната дейност Обяснява основните нагласи и изисквания на потребителите	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Усвоява знания за особеностите на информационните ресурси Описва специфичните характеристики на информационния пазар	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Анализира факторите, които влияят върху производството и разпределението на стоки и услуги Използва различни източници на информация	География и икономика Информационни технологии	Участие в дискусия Ролева игра	Устна Писмена Групова	
Обяснява особеностите на облигациите и акциите и необходимостта от анализ на състоянието на дружеството Прави разлика между фундаментален анализ и технически анализ		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Усвоява знания за анализ на конкуренцията Обяснява влиянието на синдикатите върху пазара на труда		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		35. Интелектуална собственост	НЗ	Обяснява въпросите, свързани с интелектуалната собственост и авторските права	Патент Авторско право Търговска марка
		36. Да регистрираме марка	УПР		
<b>ТЕХНОЛОГИИ</b>					
<b>Автоматизирани системи в производството и услугите</b>					
		37. Механизация и автоматизация на производството	НЗ	Познава особеностите и ролята на механизацията и автоматизацията	Механизация на производството Автоматизация
		38. Автоматизирани системи	НЗ	Познава предназначението и описва принципа на действие на автоматични устройства и гъвкави автоматични производствени системи Посочва мястото на компютъра и дигиталните средства в процеса на автоматизация	Автомат за продажба на пакетирани стоки Автоматични линии Автоматични цехове
		39. Компютърен модел на автоматизиран технологичен процес (I част)	ПД	Демонстрира с компютърен модел автоматизиран технологичен процес	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Описва процедурата за патентоване на изобретение Обяснява особеностите на авторското право и на марката		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Разграничава механизацията и автоматизацията на производство	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Описва етапите на автоматизация на производството Прави проучване за видовете и историята на автоматите за продажби Подготвя презентация	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Изготвяне на компютърен модел на автоматизиран технологичен процес	Информационни технологии	Изпълнение на индивидуална практическа задача	Писмена Индивидуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
<b>Роботизирани технологии</b>					
		40. Роботи и роботика	НЗ	Познава същността, функциите и действието на роботите Описва ефекта от роботизацията върху производството и услугите	Робот Роботика
		41. Роботизирани технологии	НЗ	Обяснява модел на роботизирано работно място Познава възможностите за компютърно управление при създаване на безлюдни заводи и в научноизследователската дейност	Роботизирани технологии
		42. Компютърен модел на автоматизиран технологичен процес (II част)	ПД	Демонстрира с компютърен модел автоматизиран технологичен процес	
<b>Производствен процес и трудова среда</b>					
		43. Организация на производствения процес	НЗ	Описва форми на организация на производствения процес, като посочва предимства и недостатъци	Организация на производствения процес Индивидуална и групова организация
		44. Технологична система и трудова среда	НЗ	Обяснява характеристиките на трудовата среда и посочва ползата от интегрирано работно място	Производствена система Технологична система Трудова среда Интегрирано работно място

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Описва причините за навлизане на компютрите в производството	Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индивидуална	
Обяснява характерните особености на роботизираните технологии Описва разработването на модел на работна клетка	Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на индивидуална задача	Устна Писмена Индивидуална	
Изготвяне на компютърен модел на автоматизиран технологичен процес	Информационни технологии	Изпълнение на индивидуална практическа задача	Писмена Индивидуална	
Познава основните форми на организация на производствения процес	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Познава основните изисквания за технологичната система Посочва причините за въвеждането на гъвкави автоматизирани производствени системи	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		45. Планиране на производството	ПД	Познава начини за използване на електронни ресурси за достигане до маркетингова информация	
<b>Ефективно производство</b>					
		46. Технологии за ефективно производство	НЗ	Разбира взаимовръзката между технология и ефективност на производството. Оценява икономическите и екологичните ползи от енергоспестяването и безотпадните технологии	Безотпадъчни технологии Технологии за рециклиране Енергийна ефективност Енергийни носители Суровинни източници
		47. Безотпадъчни технологии и рециклиране	НЗ	Разбира, че техническите и експлоатационните характеристики на машините и съоръженията са свързани с жизнения цикъл на изделията, здравето, безопасността, опазването на околната среда и устойчивото развитие	
		48. Телевизионен дебат "Ще изместят ли роботите хората от работните им места?"	УПР		



Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Изготвяне на SWOT анализ на конкуренцията Използване на електронни ресурси за получаване и обработване на маркетингова информация за разработване на собствен бизнес	Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на групова практическа задача	Устна Писмена Групова	
Посочва необходимостта от внедряване на безотпадни технологии и технологии за рециклиране Усвоява знания за постигане на устойчиво развитие	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Подготвя презентация за безотпадни технологии в селското стопанство, в производството на пластмаси, хартия и др.	Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на групова практическа задача	Устна Писмена Групова	
	Информационни технологии	Участие в дискусия Ролева игра	Устна Писмена Групова	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		49. От парната машина до изкуствения интелект	О		
<b>ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА ИНИЦИАТИВА</b>					
<b>Поведение на предприемача</b>					
		50. Роля на маркетинга в предприемаческата дейност	НЗ	Познава инструментариума на маркетинга	Маркетинг Пазарен сегмент Ниша Покупателно поведение Пазарна реакция
		51. Как предприемачите проучват пазара	НЗ	Проучва потреблението на националния пазар и разработва варианти за собствен бизнес	
		52. Да проучим пазара	ПД	Проучва потребителското търсене, систематизира резултатите и взема решение относно целевия пазар	
<b>Анализ на конкуренцията</b>					
		53. Как предприемачите анализират конкуренцията	НЗ	Познава и прилага традиционни и специфични методи на проучване на конкуренцията	Пазарно проучване Мостри
		54. Да анализираме конкуренцията	ПД	Определя конкурентните предимства на своя бизнес Познава ролята на сравнителния конкурентен анализ	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Усвоява знания за същността на маркетинга Определя пазарните сегменти и посочва примери за тях Обяснява покупателното поведение и пазарната реакция	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Определя методите на пазарно проучване Усвоява знания за съставяне и попълване на анкетна карта	Информационни технологии Български език и литература	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Анализира данни от проведено анкетно проучване	Информационни технологии Математика	Участие в дискусия Изпълнение на групова практическа задача	Устна Писмена Групова	
Обяснява мотивите за избор на един продукт пред друг Описва методите на проучване	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Използва знания за специфични методи за проучване на пазара и подготвя презентация	Информационни технологии	Участие в дискусия Изпълнение на групова практическа задача	Устна Писмена Групова	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
<b>Бизнес планиране</b>					
		55. Бизнес планиране	НЗ	Обяснява необходимостта от бизнес планирането	Бизнес план Маркетингова стратегия Маркетингов бюджет
		56. Бизнес план на учебна фирма	НЗ	Разграничава етапите на процеса на бизнес планиране Познава структурата на бизнес плана на учебна фирма	
		57. Да съставим бизнес план	ПД	Описва маркетингова стратегия на фирма	
<b>Стратегическо управление</b>					
		58. Стратегическо управление	НЗ	Определя и степенува организационните цели	Мисия на фирма Визия на фирма Стратегически цели Оперативни цели
		59. Стратегия на учебна фирма	ПД	Разработва стратегия на конкурентна учебна фирма	

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Усвоява знания за характеристиката на бизнес плана Прави разлика между бюджет и прогноза	Информационни технологии	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Описва етапите на бизнес планирането Определя целите на предприемача при съставяне на бизнес план на фирма	Информационни технологии География и икономика	Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Използва знания за съставяне на бизнес план на фирма Изготвя рекламни материали	Информационни технологии География и икономика Български език и литература	Участие в дискусия Изпълнение на групова практическа задача	Устна Писмена Групова	
Определя мисията и визията на фирмата Усвоява знания за краткосрочни, дългосрочни оперативни цели и стратегически цели		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Използва знания и умения за определяне на мисия и визия на фирма Формулира стратегически цели		Участие в дискусия Изпълнение на групова практическа задача	Устна Писмена Групова	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
<b>Ръководство и контрол</b>					
		60. Ръководство и контрол	НЗ	Обяснява различни стилове на ръководство	Стил на ръководство Типове лидери Делегиране на правомощия Техники за контрол
		61. Мисия на лидера	УПР	Разграничава типове лидери Избира система за контрол на собствен бизнес	
<b>Организиране на дейност</b>					
		62. Организиране на управление в търговските дружества	НЗ	Познава съвременната нормативна уредба	Търговски закон Устав на фирма Общо събрание на фирма Управителен съвет Съвет на директорите
		63. Решения за работа в реална среда	ПД	Приема изгодни за работа в реална бизнес среда решения	
<b>Бизнес идея</b>					
		64. Финансово планиране и анализ	НЗ	Пресмята равновесна точка и определя обем продажби	Постоянни разходи Променливи разходи Равновесна точка Себестойност

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Усвоява знания за стол на ръководство Описва и аргументи- ра типа лидер, който счита за най-добър Обяснява и дава при- мери за делегиране на правомощия		Участие в диску- сия	Устна Индиви- дуална	
Описва нормативните документи свързани с регистрация на фир- ма Обяснява прилики- те и разликите между управлението на ООД и АД		Участие в диску- сия	Устна Индиви- дуална	
Избира подходяща правна форма на своя бизнес Проучва в интернет таксите за регистрация на тър- говски дружества		Изпълнение на индивидуална практическа задача	Писмена Индиви- дуална	
Усвоява знания за постоянни и промен- ливи разходи Опре- деля себестойността на произвежданата продукция		Участие в диску- сия	Устна Индиви- дуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		65. Да изчислим равновесна точка	ПД	Оценява реалните пазарни условия Сравнява алтернативни възможности за реализиране на бизнес идея	
<b>Оценяване на продукта или услугата</b>					
		66. Ролята на маркетинга в ценообразуването	НЗ	Познава методи за определяне на цена на продукта или услугата	Маркетингово проучване Анкетирание Цена и ценообразуване
		67. Методи на ценообразуване	НЗ	Познава методи за определяне на цена на продукта или услугата	Пазарна ниша
		68. Да определим цена	ПД	Използва резултати от маркетингово проучване при разработка на предварителен бизнес план	
<b>Управление на фирмата</b>					
		69. Управлението в предприемаческата дейност	НЗ	Разграничава функциите и задълженията на отговорните ръководители	Модел на управление Верига на командите Делегиране на правомощия Фирмена култура
		70. Длъжности и управление	НЗ	Избира лидерски позиции	Длъжностна характеристика Трудов договор



Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Прилага знания за изготвяне на проектно задание свързано с разработване на бизнес план на своя идея Изчислява количествени показатели	Математика	Изпълнение на индивидуална и групово практическа задача	Писмена Групова Индивидуална	
Усвоява знания за същността на цената и особеностите при ценообразуването Изброява методите за анкетиране		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Разграничава факторите при ценообразуването Определя пазарната ниша		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Използва знания за определяне на цени на стоки и услуги по поставена практическа задача	Информационни технологии	Изпълнение на индивидуална и групово практическа задача	Писмена Групова Индивидуална	
Усвоява знания за модел на управление Описва особеностите на фирмената култура		Работа в екип Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Обяснява елементите на длъжностната характеристика		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		71. Да управляваме своя бизнес	ПД	Дискутира в екип и взема решение относно модел на управление на фирмата	
<b>Управление на производствения процес и продажбите</b>					
		72. Управление на производството и продажбите	НЗ	Разработва производствена програма за избрания продукт (стока или услуга)	Производствена програма Техники за продажба Реклама Връзки с обществеността
		73. Да управляваме продажбите си	ПД	Подбира методи за ефективна продажба и реализира приходи от продажби	
<b>Финансови разчети на фирмата</b>					
		74. Финансовата отчетност в предприятието	НЗ	Систематизира данни и работи с отчетна документация	Отчетна документация Отчет за приходи и разходи Платежно нареждане Годишен отчет

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и инструментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Използва онлайн платформа за обяви за работа и прави сравнителен анализ Проучва в интернет примери за фирмена култура и съвременни модели на управление	Информационни технологии	Работа в екип Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Усвоява знания за съставяне на производствена програма Описва техниките за продажба Определя предимствата и недостатъците на рекламата и връзките с общественоста		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Проучва в интернет различни техники за продажба, най-успешни реклами Създава проект за производствена програма и реклама	Информационни технологии	Изпълнение на индивидуална и групова практическа задача	Писмена Групова Индивидуална	
Познава документите, използвани при упражняване на предприемаческата дейност Обяснява разликата между отчетна и планова финансова информация		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	

Срок		Тема на урочната единица	Вид на урока	Компетентности, като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Месец	Седмица				
		1	2	3	4
		75. Финансов резултат от предприемаческата дейност	НЗ	Разбира реалните проблеми на предприемача	Данъчни задължения Печалба Дивидент
		76. Да работим с отчетна документация	ПД	Приема отчета за приходите и разходите на фирмата	
		77. В света на бизнеса	УПР	Преценява риска на работата в реална работна среда	
		78. Планирането в управлението на предприемаческата дейност	О		
<b>ГОДИШЕН ПРЕГОВОР</b>					
		79. Професия и кариера	П		
		80. Пазарна икономика	П		
		81. Предприемачески процес	П		
		82. Технологии	П		
		83. Предприемаческа инициатива	П		
		Изходно ниво	оценка		

Компетентност и дейност за всеки урок		Оценяване по теми и/или раздели		Забележка
На ученика по цели на урока	На ученика за МПВ	Методи и ин- струментариум	Форми	
5	6	7	8	9
Усвоява знания за данъчни задължения на предприемача Описва особеностите на показателите печалба и дивидент		Участие в дискусия	Устна Индивидуална	
Прилага придобити знания и умения при попълване на отчетната документация		Изпълнение на индивидуална и групова практическа задача Работа в екип	Писмена Групова Индивидуална	
Прилага придобитите знания и разработва бизнес план Избира своята позиция в структурата на създадената фирма		Изпълнение на индивидуална и групова практическа задача	Писмена Групова Индивидуална	
Проверка на знанията		Тест	Писмена	

# ПРИМЕРНИ РАЗРАБОТКИ НА УРОЦИ ПО РАЗДЕЛИ

## ПРОФЕСИЯ И КАРИЕРА

### УРОК 1 ПРОФЕСИИ И ТЕХНОЛОГИЧНИ НОВОВЪВЕДЕНИЯ

**Цел:** Запознаване с особеностите на технологиите, довели до изискванията за професионална квалификация при управлението на машини, съоръжения и извършване на монтаж на изделия.

**Задачи:**

- Определя характерните особености на средствата на труда в съвременните условия.
- Описва специфичните знания и умения за упражняване на професии, включващи управление на машини, съоръжения и извършване на монтаж на изделия
- Описва специфичните знания и умения за упражняване на професии, включващи управление на съоръжения
- Описва специфичните знания и умения за упражняване на професии, включващи извършване на монтаж на изделия
- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношение към професия, свързана с управление на машини, управление на съоръжения и квалификацията, която трябва да притежава.

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, работа в малки групи.

**Основни понятия:** технологични нововъведения, управление на машини, оператор на машини, управление на съоръжения, професионална квалификация.

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии, физика и астрономия.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се припомнят въведените в 8. клас понятия: трудов процес, средства на труда, предмети на труда. Съобщава се, че предстои работа по шест последователни урока, които ще ги въведат в условията на използване на новите технологии и характеристиките на професиите, свързани с технологични нововъведения.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Каква е предпоставката за въвеждане на нови технологии в производствения процес?
- За и против новите технологии
- Облекчава ли се труда с въвеждане на нови технологии в производствения процес?
- Изисква ли се квалификация от работниците при работа с нови технологии?

Въведете понятието технологични нововъведения, като ги илюстрирате с подходящи фотоси. Нека учениците посочат примери за технологични нововъведения в производствения процес.

Въведете понятието управление на машини, като използвате презентация или видеофилм. Нека учениците посочат предимствата на новите технологии в процеса на управление на машини.

Въведете понятието оператор на машина. Нека учениците посочат професиите, свързани с обслужване и поддържане в изправност на машини, за кои отрасли на икономиката са характерни.

Въведете понятието управление на съоръжения, като ги илюстрирате с подходящи фотоси. Нека учениците посочат разликата в понятията управление на машини и управление на съоръжение.

Въведете понятието професионална квалификация и насочете вниманието на учениците към връзката на професионалната квалификация с професията, която се упражнява.

Насочете вниманието на учениците към различните отрасли на производството, търговията и услугите, за които се изисква определена професионална квалификация.

Обобщете усвоените знания, като поставите задача за технологични нововъведения, които водят до промени в изискванията за професионална квалификация. Разпределете класа на няколко групи, като всяка група описва професия свързана с управление на машини в различни сфери на производството на стоки и услуги. При представяне на решенията на всяка група пред класа се дават аргументи за направения избор. Води се дискусия.

### **Въпроси за обобщение:**

- Какво е трудов процес и как се нарича средата, в която той протича?
- Как технологичните нововъведения влияят върху производствения процес?
- Защо е необходимо използването на технологичните нововъведения в производствения процес? В кои производства е наложително използването на новите технологии?
- Каква е връзката между професията и професионалната квалификация на работника?

### **Критерии за оценка:**

- Описва причините за внедряване на нови технологии в производствения процес

- Обяснява разликата между управление на машини и управление на съоръжения
- Описва професии, които включват управление на машини и съоръжения
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към професия, изискваща съответна професионална квалификация

## УРОК 3 ПРОФЕСИОНАЛНА ПРИГОДНОСТ

**Цел:** Запознаване с особеностите на технологиите и изброява знания, умения и качества, необходими за професии, изискващи специална квалификация

### **Задачи:**

- Разграничава понятията професия и специалност
- Разграничава понятията образователни интереси и професионални интереси
- Определя кръга от интереси за упражняване на дадена професия
- Описва специфичните характеристики на професионалната пригодност, като посочва възможностите на личността да се възползва от нея
- Описва специфичните знания и умения за упражняване на професии, включващи дистанционно управление на техника
- Развива критично мислене и инициативност при мотивация за разучен избор на професия, спрямо която са пригодни да упражняват

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, работа в малки групи.

**Основни понятия:** дистанционно управляема техника, спецификация, оборудване, образователни интереси, професионални интереси, професионална пригодност, специалност, професия и специалност

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии, физика и астрономия.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 1, свързани с технологичните нововъведения, които са предпоставка за промени в изискванията за професионална квалификация.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Какви са интересите на учениците и обвързани ли са те с някоя професия, която биха упражнявали?



- На какви изисквания трябва да отговаря оборудването, използвано в производствения процес, и какъв документ съдържа информация за характеристиките му?
- Изисква ли се квалификация от работниците при работа с техника с дистанционно управление?

Въведете понятията професия и специалност, като учениците си припомнят знанията от 8. клас, свързани с Националната класификация на професиите и длъжностите.

Поставете задача 1, като учениците индивидуално посочат интересите си и с каква професия могат да ги свържат.

Въведете понятията образователни интереси и професионални интереси, като насочете вниманието им към особеностите на понятията. Нека учениците посочат разликата в понятията и опишат факторите, които определят професионални интереси.

Въведете понятието професионална пригодност и насочете вниманието на учениците към връзката на понятието с професионалните интереси. Нека посочат професията, която биха упражнявали, и каква професионалната квалификация им е необходима.

Въведете понятията оборудване и спецификация, като използвате презентация или видеофилм. Нека учениците посочат оборудване, необходимо за протичане на производствения процес, и придружаващата спецификация за това оборудване.

Обобщете наученото дотук и поставете задача 2, като разделите класа на групи. Всяка група проучва в интернет спецификации за избрани продукти и представя пред класа обобщена информация.

Въведете понятието дистанционно управляема техника, като направите илюстрация с подходящи фотоси. Нека учениците посочат примери за дистанционно управляема техника и къде се използва.

Насочете вниманието на учениците към въпросите на стр. 11. Нека няколко ученици да отговорят на тях, като използват Националната класификация на професиите и длъжностите.

Обобщете усвоените знания, като поставите продължите работата по сформиранияте вече групи чрез поставените задачи от рубриката „Въпроси за дискусия“. При представяне на решенията си отделните групи ги аргументират и презентират.

### **Въпроси за обобщение:**

- Какво е професия и специалност? Посочете разликата между тях?
- Каква е разликата между образователни интереси и професионални интереси? Къде в Република България може да се придобие професионална квалификация?
- В какви производства се използва оборудване? От какво зависи оборудването, което ще се използва в производствения процес?
- Какви са критериите, на които трябва да отговаря оборудването? Какъв технически документ съпровожда оборудването?

- При кои производства произведената продукция е съпроводена от спецификация. Дайте пример.

#### **Критерии за оценка:**

- Описва различията между професия и специалност
- Обяснява разликата между образователни интереси и професионални интереси
- Описва професионалната пригодност като способност на човека да работи в определена трудова среда, характерна за определена професия
- Обяснява разликата между оборудване и спецификация, като посочва връзката между тях.
- Описва особеностите на дистанционно управление на техниката и посочва приложението ѝ както в производството на стоки и услуги, така и за лично потребление.
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към професия, изискваща дистанционно управление на техника

## **УРОК 5 КАРИЕРНО ОРИЕНТИРАНЕ**

**Цел:** Изграждане на умения за разбиране и оценяване на личните си интереси при избор на професия и кариера.

#### **Задачи:**

- Определя и характеризира разнообразни източници на информация при избор на професия и кариера
- Описва специфичните знания и умения за упражняване на професия, избрана след училищно консултиране
- Описва компетентностите, които трябва да притежава при упражняване на избраната професия
- Съставя компетентностен модел на поведение и го свързва с предпочитаната професия и кариера
- Развива критично мислене при аргументиране на разумен избор на професия

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, работа в малки групи, изпълнение на индивидуални практически задачи

**Основни понятия:** професионална кариера, информационен източник за професия и кариера, компетентностен модел, професионално ориентиране, училищно консултиране

**Междупредметни връзки:** български език и литература, информационни технологии.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от урок 3, свързани със знания и умения, необходими за упражняване на професии, изискващи специална квалификация.

Насочете вниманието на учениците към представата им за себе си и качества-та и квалификацията, която трябва да притежават за упражняване на професията, която са избрали.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Каква професия биха си избрали, ако използваша информация за потребностите на пазара на труда?
- За и против професионалното ориентиране?
- Облекчава ли се изборът на професия след използване на информация за професионално ориентиране и училищно консултиране?

Въведете понятието професионално ориентиране, като използвате презентация. Нека учениците посочат примери за тяхното професионално ориентиране при избор на професия.

Изяснете каква е необходимостта от професионално и кариерно ориентиране в съвременния динамичен начин на живот. Към кои възрастови групи е насочено ориентирането?

Обяснете какви информационен източник за професия и кариера могат да се използват, като учениците ги подредят по степен на влияние върху ориентацията им в света на професиите. На учениците се предоставя възможност, след като са избрали своята професия, да потърсят информация в интернет за кариерно израстване в професията.

Обобщете усвоените знания дотук, като поставите задача 1 за индивидуално изпълнение.

Въведете понятието училищно консултиране. Нека учениците се информират за наличие на училищно консултиране в училището и инициативите на училищния екип за подпомагането им при избор на бъдеща професия.

Обобщете усвоените знания дотук, като поставите задача 2 за индивидуално изпълнение. След като разгледат специализираните уебсайтове в интернет за избраната професия, да се аргументират относно правилността на избора им: има ли свободни работни места, доволни ли са от заплащането и ще имат ли възможност за кариерно развитие.

Въведете понятието професионална кариера, като на учениците се даде възможност да посочат с какво свързват израстването в йерархията и за кои професии е приложимо.

Въведете понятието компетентностен модел и насочете вниманието на учениците към изброяване и характеризиране на компетентностите, които трябва да притежават за избраната професия.

Обобщете усвоените знания, като поставите задача да напишат есе на тема „Моята професия е мое хоби“.

**Въпроси за обобщение:**

- Какво е връзката между професионалното развитие и професионалната кариера?
- Какви видове компетентности познавате? Характеризирайте видовете компетентности.
- Каква е разликата между кариерното консултиране и консултирането по професионално ориентиране?
- Има ли в училище лица, които извършват училищно консултиране?
- Защо е необходимо в училище да се организират дни на кариерата?

**Критерии за оценка:**

- Описва дейностите по професионално ориентиране
- Изброява източниците на информация за професии и кариера
- Обяснява необходимостта от училищно консултиране при избор на бъдеща професия
- Описва особеностите и характеристиките на професионалната кариера
- Съставя компетентностен модел
- Демонстрира способност за аргументиране на отношението професионалното развитие и кариера, свързани с избраната професия

## УРОК 6 ДА ИЗБЕРЕМ КАРИЕРА

**Цел:** Да използва източници на информация за професия и кариера и да разработва компетентностен модел на поведение.

**Задачи:**

- Сравнява различни източници на информация за професия и кариера.
- Обосновава избора си на кариера въз основа на информация от надеждни източници.
- Дава примери за семейни и обществени стереотипи, свързани с дадена професия.
- Проучва подходи, етапи и компетентности, които използва за разработване на компетентностен модел.

**Методи:** беседа, дискусия, индивидуална и груповая практическа задача, ролева игра.

**Основни понятия:** затвърдява понятията, свързани с професионално развитие и кариера.

**Учебно-методически ресурси:** Учебник, електронен учебник

**Дейности:** В този урок за упражнение учениците прилагат уменията си да търсят и оценяват информация от различни източници за професия и кариера. Въз основа на знанията от предишния урок и самостоятелно проучване те разработват компетентностен модел на поведение.

Направете кратка уводна дискусия, в която да припомните основните понятия, представени предишния час. Обяснете, че днес учениците ще приложат наученото, като разгледат какви други фактори могат да повлияят на избора на кариера, както и да влязат в ролята на мениджъри, които определят очакванията от служителите.

Поставете задача 1. Учениците съставят списък на информационни източници, с които са се запознали предишния час и които биха използвали при избора си на кариера. Направете дискусия, в която всеки може да обясни своя избор. Поставете акцент върху основния въпрос в тази задача – дали осъзнават какви са съществуващите стереотипи към някои професии и доколко те влияят на избора им на професия. Например съгласни ли са, че има „мъжки“ и „женски“ професии и дали могат да посочат примери. Ако няма противоположни гледни точки, задайте провокиращи въпроси. Целта е учениците да достигнат до извода, че определящо при избора на кариера трябва да бъдат способностите, интересите и ценностите на човек.

Поставете задача 2. Припомнете в кратка дискусия какво представлява компетентностният модел и типовете компетентности, които включва. Подчертайте, че най-същественото при компетентностния модел е, че чрез него се поставя акцент върху поведението и представянето на служителите, не върху характера на дейностите, които изпълняват.

Поставете задача 3. Учениците проучват подходите при разработването на компетентностен модел – универсален (една модел с набор от компетентности, които се отнасят за всички) и множествен (различни модели в зависимост от длъжностите и нивата). Ако прецените, поставете задачата в края на предишния урок, а в текущия час обсъдете резултатите от проучването. В дискусията поставете акцент върху избора на подход.

Поставете задача 4. Учениците проучват етапите при разработването на компетентностен модел – подготовка, събиране на информация, прилагане, коригиране. Ако прецените, поставете задачата в края на предишния урок, а в текущия час обсъдете резултатите от проучването. В дискусията поставете акцент върху избора на подход.

Поставете задача 5. Под формата на ролева игра учениците разработват в

екип компетентностен модел на „служителите на техния бизнес“. Насочете ги, че могат по свой избор да приложат универсален подход или да се съсредоточат върху една професия. Като използват примерната таблица, екипите попълват различните видове компетентности, като е препоръчително да посочат не повече от 3 за всеки вид. При представянето е важно да подчертаят защо са избрали този подход и защо са избрали точно тези компетентности.

**Критерии за оценка:**

- Дава примери за стереотипи в обществото, свързани с професиите.
- Посочва различни видове компетентности.
- Включва подходящи компетентности в компетентностен модел.

# ПАЗАРНА ИКОНОМИКА

## УРОК 7 РОЛЯ НА ДЪРЖАВАТА

**Цел:** Изграждане на знания за функциите на държавата като потребител и производител и умения за разбиране и оценяване на участието на държавата в стопанския живот.

### **Задачи:**

- Определя характерните особености на външните ефекти, които оказват влияние върху търсенето и предлагането на стоки и услуги.
- Описва пазарните дефекти и необходимостта в икономиката да участва и държавата.
- Описва същността на публичните блага и обществените услуги като част от публичните блага.
- Описва специфичните особености на държавното управление като въздействие върху икономиката и обществото.
- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношения към ролята на държавата в кръгообразния поток.

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, работа в малки групи, изпълнение на индивидуални практически задачи

**Основни понятия:** държавна намеса, държавно управление, обществени услуги, пазарни дефекти, външни ефекти.

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се припомнят въведените в 8. клас понятия: пазар, търсене, предлагане, пазарно равновесие. Съобщава се, че предстои работа по дванадесет последователни урока, които ще ги запознаят с особеностите на държавните институции и ролята им в пазарната икономика.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Каква е предпоставката за възникване на външни ефекти и какви са характерните особености на вреда и полза от тяхното съществуване в икономиката на страната?
- В какво се състои държавната намеса?

- Какви са особеностите на държавното управление на Република България?
- Изисква ли се квалификация от работниците при работа с нови технологии?

Въведете понятието външни ефекти, като го илюстрирате с подходящи фотографии. Нека учениците посочат ползата и вредата от съществуването на външни ефекти, съществуващи на пазара.

Въведете понятието пазарни дефекти, като използвате презентация или видеоекран. Нека учениците посочат причините за участието на държавата на пазара като заинтересована страна.

Въведете понятието държавна намеса, като ги илюстрирате с подходящи фотографии. Нека учениците посочат в какво се състои участието на държавата в икономиката за постигане на оптимално пазарно равновесие.

Въведете понятието обществени услуги и насочете вниманието на учениците към причините за съществуването им.

Въведете понятието държавно управление като въздействие върху икономиката и обществото, извършвано от различни държавни институции и насочете вниманието на учениците към особеностите на държавното управление в Република България.

Обобщете усвоените знания, като поставите задача за пазарните дефекти, които нарушават пазарното равновесие, т.е. представляват несъвършенства на пазара. Разпределете класа на няколко групи, като всяка група описва един вид обществена услуга. При представяне на решенията на всяка група пред класа се дават аргументи за направения избор. Води се дискусия.

### **Въпроси за обобщение:**

- Какви са външните ефекти и каква е причината за възникването им?
- Какво представляват пазарните дефекти и каква е връзката им с външните ефекти?
- Защо е необходимо участието на държавата в икономиката на страната с цел постигане на оптимално пазарно равновесие?
- Кои са основните функции на държавата като потребител и производител?

### **Критерии за оценка:**

- Описва причините за възникване на външни ефекти
- Обяснява особеностите на пазарните дефекти
- Описва необходимостта от държавната намеса
- Описва обществените услуги като публични блага и дава пример
- Обяснява особеностите на държавното управление в Република България и въздействието му върху икономиката и обществото
- Демонстрира способност за аргументиране на ролята на държавата в кръгообразния поток



## УРОК 8 ЗАЩИТА НА ПОТРЕБИТЕЛЯ

**Цел:** Запознаване с нормативните документи, свързани със защита на потребителите, и описва основните права на гражданите, които Закона за защита на потребителите (ЗЗП) защитава.

### **Задачи:**

- Определя необходимостта от защита на потребителите, грижа за здравето, безопасността, икономическите и правните им интереси
- Описва основните права на гражданите според ЗЗП
- Описва необходимостта от създаване на Комисия за защита на потребителите
- Описва основните дейности на Комисията за защита на потребителите
- Описва политиката на Европейския съюз относно безопасността на потребителите
- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношения към правата на потребителите

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, работа в малки групи.

**Основни понятия:** защита на потребителите, Комисия за защита на потребителите

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от урок 7, свързани с ролята на държавата в кръгообразния поток.

Насочете вниманието на учениците към информираността им относно правата им при покупка на некачествени стоки, предлагане на некачествени услуги.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Каква е предпоставката за създаване на ЗЗП?
- Кои са основните права за защита на гражданите според ЗЗП?
- Каква е ролята на Комисията за защита на потребителите?
- Какви са основните дейности на Комисията за защита на потребителите?

Въведете понятието защита на потребителите, като средство за създаване и прилагане на права и разпоредби, които касаят конкретни продукти и услуги.

Нека учениците посочат какви правила на потребителите се гарантират, т.е. в какво се състои защитата им.

Свържете отговорите им със законовите разпоредби в нашата страна и опишете основните права на гражданите, които са защитени със Закон за защита на потребителите.

Обобщете, че благополучието и доброто здраве на потребителите са изключително важни за страната, а като членка на Европейския съюз на потребителите от Република България е осигурена допълнителна защита. Разпределете класа на няколко групи и поставете задача 1. Всяка група представя пред класа информация за продуктите, които са произведени в Европа и се предлагат в магазинната мрежа на населеното място, в което живеят. Аргументират се относно изискванията за етикетирание на продуктите.

Свържете създадения ЗЗП с необходимостта от създаване на Комисия за защита на потребителите. Опишете основните дейности на комисията, нейните задължения и контрол върху целия вътрешен пазар.

Насочете вниманието на учениците към основните дейности на Комисия за защита на потребителите.

Обобщете усвоените знания, като поставите задача за правата на потребителите в случай на проблеми при покупка на стоки и услуги в други страни от Европейския съюз. Разпределете класа на четири групи, като всяка група представи презентация относно мерките от Комисията за защита на потребителите по прилагане на Закона за защита на потребителите; Закона за туризма; Закона за лекарствата и аптеките в хуманната медицина; Закона за тютюна и тютюневите изделия. След представяне на презентация от всяка група се води дискусия.

### **Въпроси за обобщение:**

- Каква защита на потребителите се гарантират чрез създадените правила и разпоредби?
- Кой нормативен документ е създаден за защита на потребителите? Кога е приет и каква е целта му?
- Какви са изискванията към търговеца относно етикетирането на стоките, които предлага?
- Какви са основните дейности на Комисията за защита на потребителите?
- Каква е процедурата на Комисията за защита на потребителите при констатиране на нарушения при нелоялна търговска практика?
- В какво се изразява политиката на Европейския съюз, свързана със защита на потребителите?

### **Критерии за оценка:**

- Познава и описва причините за приемане на закон за защита на потребителите
- Изброява основните права на гражданите, които ЗЗП защитава
- Описва изискванията към търговците, свързани с етикетирането на стоките
- Описва основните дейности на Комисията за защита на потребителите

- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към нарушения и неспазване на българското законодателство относно предлагане на стоки и услуги, застрашаващи здравето и живота на потребителите

## УРОК 9 ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ

**Цел:** Да се запознае с механизма, по който държавата планира ресурсите си при участието си в кръгообразния поток на икономическата дейност.

**Задачи:**

- Разбира как държавата набира и изразходва средства.
- Знае как се издържат и управляват видовете държавни дейности.

**Методи:** беседа, обяснение, дискусия.

**Основни понятия:** бюджет, държавен бюджет, бюджетен дефицит, балансиран бюджет, бюджетна процедура

**Междупредметни връзки:** География и икономика, история и цивилизации

**Учебно-методически ресурси:** Учебник, електронен учебник

**Дейности:** Направете уводна дискусия, чрез която да припомните на учениците наученото по технологии и предприемачество от 8. клас относно участниците в кръгообразния поток на икономическата дейност. Попитайте как предприемачите и домакинствата планират своите финанси.

Обяснете, че държавата също планира своите ресурси в бюджет. Представете кратката информация за развитието на бюджетирането. Поставете въпроси, с които учениците да изведат приликите и разликите между бюджети в различните сектори. По време на дискусията изведете общото понятие за бюджет и тясното понятие, което касае бюджета на държавата.

Попитайте учениците какво се случва, ако разходите надвишат приходите (бюджетен дефицит).

Въведете понятието бюджетен дефицит и обяснете, че той се покрива чрез дълг.

Обяснете, че държавният дълг и държавният бюджет са често дискутирани теми в медиите. Попитайте учениците какво е отношението им към дълга. Допълнете, че макар обикновено да се представя в негативна светлина, той не е задължително нещо отрицателно. Обърнете внимание, че въпреки това държавата се стреми приходите и разходите да са равни, т.е. да бюджетът да бъде балансиран. Въведете понятието. Подчертайте, че според някои, ако приходите надвишават разходите, бюджетът също е балансиран, но най-често се приема, че те трябва да бъдат равни.

Обяснете, че както към държавния дефицит са отправяни критики, така това се случва и с балансирания бюджет. Представете различни примери за обществени услуги и публични блага, които държавата предоставя. Те представляват разходи в държавния бюджет. Допълнете, че напоследък се увеличава значението и на нестопански организации, които също предоставят услуги в сферите на образование, социални услуги, здравеопазване, култура, спорт и др.

Накрая обобщете, че съставянето на държавен бюджет е сложен, важен и много отговорен процес, който отнема много време и следва стриктна бюджетна процедура. Тя е регламентирана в Закона за публичните финанси със съответните етапи, срокове, отговорности и изисквания. Поставете задачата за бюджетна процедура в края на урока.

#### **Въпроси за обобщение:**

- Какви са приликите и разликите между бюджетите на различните участници в кръговрата на икономическата дейност?
- Какви са предимствата и недостатъците на балансирания бюджет и на бюджетния дефицит?
- Какво представлява бюджетната процедура?

#### **Критерии за оценка:**

- Сравнява различни бюджети – балансиран и с дефицит.
- Изброява разходи в бюджета на държавата.
- Изброява етапите на бюджетната процедура.

## **УРОК 12 ПАЗАРНА КОНКУРЕНЦИЯ**

**Цел:** Учениците да познават и разграничават моделите на пазарна структура и да обясняват причините и необходимостта от създаване на антитръстово законодателство.

#### **Задачи:**

- Разграничава четири модела на пазарна структура и описва характерните им особености
- Описва причините за съществуването на монопол
- Посочва причините за прилагането на антитръстово законодателство
- Описва особеностите на регулираните цени
- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношение към моделите на пазарна структура
- Посочва стоките и услугите, чиито цени се регулират и контролират от държавата

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, работа в малки групи, изпълнение на индивидуална задача

**Основни понятия:** монопол, олигопол, регулирани цени, антитръстово законодателство

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии,

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от урок 7 и 8, свързани с ролята на държавата в кръгообразния поток и защита на потребителите

Насочете вниманието на учениците към информираността им относно стремежа на предприемача към максимизиране на печалбата и съществуването на пазарна конкуренция.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Каква е предпоставката за съществуването на пазарна конкуренция?
- Какви са характерните особености на съвършената конкуренция?
- Какви са характерните особености на несъвършената конкуренция?
- Какви са основните на монопола, монополистичната конкуренция и олигопола?
- Какви са причините за прилагането на антитръстово законодателство?
- Защо са необходими държавна намеса и контрол при определяне на цените на стоки и услуги с повишена социална значимост?

Введете понятието пазарна структура и разграничете четирите ѝ модела. Поставете задача 1, като учениците сравнят и запишат в тетрадките си характерните особености на различните видове конкуренция.

Обобщете особеностите на съвършена конкурентната пазарна структура и поставете задача 2.

Обяснете особеностите на монополна пазарна структура и поставете задача 3. Нека учениците дадат пример за съществуването на монопол, в кои отрасли на икономиката има предпоставки за съществуването на монопол.

Введете понятието монополистична конкуренция. Нека учениците направят сравнение (като използват таблицата) между монополистичната конкуренция и съвършената конкуренция.

Введете понятието олигопол. На учениците поставете задача да потърсят в интернет фирми с олигополна пазарна структура.

Введете понятието антитръстово законодателство, като посочите причините и необходимостта от държавната намеса за регулиране на монополите и олигополите.

Введете понятието регулирани цени и посочете необходимостта от намесата на държавата при определяне на цените на стоки и услуги с повишена социална значимост.

Обобщете усвоените знания, като поставите задача на учениците да посочат ролята на антитръстовото законодателство в монополизацията на пазара. Антитръстовото законодателство ограничава концентрацията на икономическата власт в отделен предприемач с цел запазване на конкуренцията. Свободноконкурентният пазар е характерен с това, че всяка фирма се стреми да привлече клиенти главно чрез намаляване на цените и увеличаване на качеството на продуктите и услугите си.

**Въпроси за обобщение:**

- Какво е поведението на фирмите при съвършена конкуренция?
- Какво е поведението на фирмите при несъвършена конкуренция?
- Защо олигополистите не се конкурират чрез понижаване на цената?
- Кой закон, приет от Народното събрание на Република България, е насочен срещу монополизацията на производството и на пазара?

**Критерии за оценка:**

- Различава моделите на пазарна структура
- Изброява основните характеристики на съвършената конкуренция
- Изброява основните характеристики на несъвършената конкуренция
- Описва особеностите на олигопола
- Формулира закона за защита на конкуренцията като закон, свързан с българското антитръстово законодателство
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към нарушения и неспазване на българското законодателство относно осъществяването на контрол, свързан с нарушения на българското и европейското антитръстово законодателство (Комисия за защита на конкуренцията )

## УРОК 16

### ДА УПРАВЛЯВАМЕ РИСКА

**Цел:** Да упражни наученото за застраховане и осигуряване, като изгради и затвърди практически умения.

**Задачи:**

- Сравнява предимства и недостатъци на видовете застраховки.
- Познава принципите на организация на социалното осигуряване.
- Разпознава различните видове пенсии.

**Методи:** дискусия, ролева игра, екипна работа, проучване, презентиране

**Основни понятия:** Затвърдява понятията, свързани със социалното осигуряване и застраховането.

**Междупредметни връзки:** математика, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник, пенсионни калкулатори

**Дейности:** В този урок за упражнение учениците влизат в ролята на финансови консултанти – като продължение на ролевата игра в 8. клас. Обяснете в кратка уводна беседа, че има два основни вида застраховане – общо и животозастраховане. Уточнете, че в общото застраховане се покриват различни рискове – имуществени или неимуществени вреди, включително увреждане на здравето и отговорност към трети лица. Допълнете, че отговорността към трети лица се отнася за случаи, в които човек носи отговорност за някой друг, например лекарят – за здравето на пациента, адвокатът – за изхода от делото и т.н.

Поставете Задача 1., като при необходимост помогнете на учениците. Задачата може да бъде изпълнена от целия клас заедно, като записвате отговорите на дъската, или в малки групи, като накрая отново сравните отговорите.

Отговори на задача 1.

Риск	Общо застраховане	Животозастраховане
Кражба на автомобил	+	–
Виновно причинени материални щети...	+	–
Смърт вследствие на злополука	–	+
Погрешно поставена диагноза...	+	–
Счупване на мобилен телефон...	+	–
Трайно намалена работоспособност...	–	+
Болничен престой след злополука	+	+
Необходимост от медицинска помощ...	+	–

Общо застраховане	Имуществени вреди	Неимуществени вреди	Отговорност
Кражба на автомобил	+	–	–
Виновно причинени материални щети...	+	–	+
Погрешно поставена диагноза...	+	+	+
Счупване на мобилен телефон...	+	–	–
Болничен престой след злополука	+	+	–
Необходимост от медицинска помощ...	+	+	–

Решавайки задачата, учениците придобиват умения да разпознават както основните видове – общо и животозастраховане, така и отделните видове застраховки в рамките на общото застраховане.

Поставете задача 2. на учениците. Тя представлява ролева в игра, в която учениците сформират екипи, управляващи виртуална консултантска агенция по финансови въпроси. Учениците трябва да проучат допълнителното задължително пенсионно осигуряване (ДЗПО) за „втора пенсия“ и допълнителното доброволно пенсионно осигуряване (ДДПО) за „трета пенсия“. При проучването следва да установят, че животозастраховането (ЖЗ) е добра алтернатива на допълнителното пенсионно осигуряване. Някои от основните характеристики са представени в таблицата по-долу.

Отговори на задача 2.

Критерий	ДЗПО	ДДПО	ЖЗ
Задължително	+	–	–
Свобода при избор на дружество	+	+	+
Свобода при избор на размер на вноса	–	+	+
Свобода при избор на периодичност на вноса	–	+	+
Свобода при избор на каква възраст да бъде получена сумата	–	+	+
Свобода при избор какъв да бъде размера на получаваната сума	–	+	+
Данъчни облекчения	–	+	+

Екипите презентират наученото пред целия клас. Работейки по задачата, учениците утвърждават знанията относно функционирането на осигурителната система и разграничават различните видове пенсии.

Поставете задача 3. на учениците. В нея ролевата игра продължава. Целта на задачата е учениците да разберат, че и осигуряването, и застраховането са средства за противодействие на вредите от настъпването на определени рискове, но



са подходящи за различни ситуации. Насърчете учениците да посочат чрез какъв тип осигуровка или застраховка са предпазени. При необходимост използвайте информацията от таблицата по-долу, за да ги насочите.

Отговори на задача 3.

Риск	Осигуряване	Застраховане
Намаление на дохода вследствие на пенсиониране	+ (ДОО, ДЗПО, ДДПО)	+ (ЖЗ)
Намаление на дохода вследствие на инвалидност	+ (ДОО)	+ (ЖЗ)
Извънреден разход за виновно покриване на щети...	–	+ (Гражданска отговорност и Каско)
Извънреден разход вследствие на здравословни...	+ (Здравна осигуровка)	+ (Здравна застраховка, ЖЗ)

Поставете задача 4. за самостоятелна работа. Всеки член на екипа използва въкъщи пенсионен калкулатор и сверява получените резултати с останалите. При правилни изчисления размерът на натрупаната сума ще бъде около 6350 лв., т.е. ако Иван внесе 5 години по 100 лв., ще получава 15 години по около 43.50 лв. Данните са приблизителни, защото е възможно други параметри да се разминават минимално (например стойността на управленската такса).

#### Критерии за оценка:

- Изброява видове застраховки.
- Правилно отнася пример за застраховка към съответния вид.
- Изброява различни видове пенсии.

## УРОК 19

### ДА ФИНАНСИРАМЕ СТАРТИРАЩО ПРЕДПРИЯТИЕ

**Цел:** Да се запознае със съвременни форми за финансиране, опосредствани предимно от развитието на технологиите.

#### Задачи:

- Разграничава краткосрочно и дългосрочно финансиране.
- Оценява и характеризира източници за финансиране на собствен бизнес.
- Проучва други форми за финансиране.

**Методи:** беседа, екипна работа, проучване, сравнителен анализ, презентирание

**Понятия:** затвърдява понятията, свързани с финансовото осигуряване на предприятието.

**Междупредметни връзки:** математика, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

**Дейности:** Урокът за практическа дейност запознава учениците с различни форми за финансиране на малки и средни предприятия, които са подходящи и за стартиращи бизнеси. Такива източници могат да използват и учениците, ако решат да се реализират като предприемачи.

Започнете с кратка беседа, в която представяте проблемите пред финансирането на стартиращо предприятие – то няма достъп до финансови пазари, нито история, която да гарантира платежоспособността му при сключване на банков кредит или лизингов договор. Обяснете на учениците, че съществуват други съвременни методи, които стават все по-популярни.

Поставете задача 1 на учениците. Всеки екип проучва различна форма на финансиране, като осигурява информацията относно посочените критерии с цел да се направи сравнителен анализ на прилики и разлики, на предимства и недостатъци и др. При проучването учениците следва да установят определени особености, например:

- краудфънфинг платформите са подходящи за идеи със социална насоченост, а рядко са налице изисквания за отчетност;
- първичното предлагане на монети е подходящо за високотехнологични идеи, като рядко са налице изисквания за отчетност;
- инвестиционните фондове придобиват част от бизнеса, при което отчетността е детайлна и прозрачна;
- отчетността при финансирането по оперативни програми е детайлна и прозрачна;
- финансирането от нестопански организации е безвъзмездно и отчетността обикновено е опростена и т.н.

Всеки екип представя наученото пред класа и в дискусията се коментират предимствата и недостатъците на съответните форми.

Поставете задача 2. Целта на задачата е усвояване на зависимостта, че краткосрочни задължения и нетекущи активи се финансират чрез краткосрочни заеми, а дългосрочни задължения и инвестиции – чрез дългосрочни заеми. Ако учениците се затрудняват, използвайте таблицата по-долу, за да ги насочите.

Отговори на задача 2.

Цел	Кредит за оборотни средства	Инвестиционен кредит	Лизинг
Строеж на производствена сграда	–	–	+
Покупка на оборудване	–	+	+
Доставчици	+	–	–
Служители	+	–	–
Покупка на материали	+	–	–
Внедряване на нови технологии	–	+	+

Учениците представят решенията си и аргументират кога и защо биха избрали финансиране чрез лизинг.

#### **Критерии за оценка:**

- Изброява и сравнява форми за финансиране на малко предприятие.
- Определя правилно дали да използва краткосрочно, или дългосрочно финансиране.

## **УРОК 23 РАБОТНА СИЛА И ЗАЕТОСТ**

**Цел:** Усвояване на знания за наемане на работници и служители и описване на ролята на синдикатите в трудовия процес.

#### **Задачи:**

- Посочва държавните институции в Република България, осъществяващи държавната политика по отношение на заетостта и безработицата.
- Описва Кодекса на труда като нормативен акт, уреждащ трудовите отношения между работника и работодателя
- Познава основните правни норми при постъпване на работа
- Описва характерните особености на извънредния труд, кога се полага и как се заплаща
- Овладева знания за минимална работна заплата и как се определя размерът ѝ
- Усвоява знания за действията на синдикатите, насочени към осигуряване на синдикална защита на работниците
- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношения към правата на труд и синдикална защита

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, изпълнение на индивидуална задача.

**Основни понятия:** Кодекс на труда, трудов договор, социални придобивки, минимална работна заплата, извънреден труд, синдикална защита

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от 8 клас, свързани с ресурсите, които използва предприемачът за постигане на целите си, чрез кой пазар се осигуряват тези ресурси и каква е ролята на държавата в този пазар.

Припомнете характерните особености на пазара на труда и понятията работна сила и наети лица (урок 26 и урок 27 от 8 клас).

Насочете вниманието на учениците към информираността им относно правата им постъпване на работа, сключване на трудов договор, синдикална защита.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Как се уреждат трудовите отношения между работника и служителя, кои нормативни документи са свързани със заетостта?
- Преди постъпване на работа с какъв документ се уреждат трудовите отношения между работника и работодателя?
- Посочете какви допълнителни стимули работодателят може да предостави на работника?
- В кои случаи на работника се полага възнаграждение за извънреден труд и в какъв размер?
- Какво представлява минималната работна заплата в страната и кой определя размера ѝ?
- Кои непазарни фактори освен държавата влияят на пазара на труда?
- В какво се състои синдикалната закрила?

Обсъдете с учениците регулиращата функция на държавата на пазара на труда и институциите, които провеждат държавната политика по отношение на заетостта и безработицата. Посочете, че в нашата страна Кодексът на труда е нормативен документ, чрез който се уреждат трудовите правоотношения между работника и работодателя.

Въведете понятието трудов договор, който се сключва между работодателя и работника преди възникване на трудово правоотношение. Нека учениците посочат какви клаузи са включени в трудовия договор.

Въведете понятието социални придобивки, които представляват допълнителни стимули, които работодателя предоставя за социално-битови и културно обслужване. Нека учениците посочат примери за такъв вид придобивки.

Въведете понятието извънреден труд, който е положен извън регламентираното работно време. Нека учениците посочат примери в кои случаи се полага извънреден труд и в кой нормативен документ е регламентирано заплащането му.

Обобщете, че трудовото правоотношение между работника и служителя се регламентира чрез подписване на трудов договор съгласно Кодекса на труда. Посочете клаузите в трудовия договор и обърнете внимание на основната заплата като част от трудовия договор.

Поставете задача 1. Учениците индивидуално да установят и запишат в тетрадките си какъв е в момента размерът на минималната работна заплата за страната и кой я определя. Дискутирайте и дайте правилния отговор.

Въведете понятието минимална работна заплата, като най-ниското възнаграждение за положен труд извън регламентираното работно време. Нека учениците разгледат примерите на стр. 46 и дискутират.

Въведете понятието синдикална защита като действие на синдикатите. Нека учениците потърсят в интернет информация за предлаганата от синдикатите со-

циална защита на работниците. Дискутирайте и посочете колективното трудово договаряне, Национален съвет за тристранно сътрудничество, колективни трудови спорове.

Обобщете усвоените знания, като акцентирате върху трудовия договор, социални придобивки, извънреден труд, минимална работна заплата и синдикална защита.

### **Въпроси за обобщение:**

- Какво е влиянието на синдикатите върху заплащането и условията на труд?
- Кои са положителните и отрицателните ефекти от намесата на държавата ви синдикатите на пазара на труда?
- Кои ще бъдат факторите, които един предприемач оценява при наемането на служители? Ще бъде ли производителността на труда един от тях и как ще влияе тя?

### **Критерии за оценка:**

- Познава Кодекса на труда като основен документ, чрез който се уреждат трудовите правоотношения
- Прави разлика между социални придобивки и извънреден труд
- Прави разлика между минимална работна заплата и основна работна заплата по трудов договор
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към сключване на трудов договор и синдикалната защита за работниците

# ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ПРОЦЕС

## УРОК 28 ДА СЪЗДАДЕМ ИНОВАЦИЯ

**Цел:** Да се премине през процеса по генериране на иновация, насочена към конкретен местен проблем, като се използва информация за средата, за да бъде анализирана.

### **Задачи:**

- Анализира дейността на предприемача – генериране и реализация на идеи, поемане на риск, иновативно управление
- Описва и анализира пазарната среда – потребители, конкуренти, доставчици, партньори.
- Коментира стратегии на предприемача в пазарната среда.

**Методи:** мозъчна атака, работа в екип, анализ, дискусия

**Основни понятия:** затвърдява понятията, свързани с предприемаческата дейност и бизнес средата.

**Междупредметни връзки:** География и икономика, история и цивилизации

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

**Дейности:** Урокът за практическа дейност запознава учениците с процеса, по който предприемачите генерират иновации. Този урок има ключово място в обучението по технологии и предприемачество в 9. клас, тъй като през цялата година учениците ще работят върху идеята, която генерират в този час. Постепенно, прилагайки спираловидния подход, те ще надграждат наученото, като придобиват практически умения за организиране на предприемаческа дейност. Обяснете това на учениците и ги насърчете да вложат повече усилия в задача 1.

Разделете учениците на екипи и поставете задача 1. Ако е необходимо, поставете я в края на предишния час, за да им предоставите повече време и възможности да проучат проблеми. Проблемите могат да бъдат конкретни или общи и от всякакво естество например:

- туристически обекти, които не са популяризирани;
- твърде много трафик;
- висок процент на ученици, които отпадат от образователната система;
- висок процент на младежка безработица;
- големи площи земеделски земи, които трудно се обработват и др.

Обяснете, че призиванието на предприемачите е да решават проблеми на по-

требителите. Социалните предприемачи например се насочват към обществени проблеми и неправди. Най-често предприемачите използват развитието на технологиите, като оползотворяват най-съвременните тенденции за своята дейност. Насърчете учениците да се насочат към проблем, за който могат да генерират реалистична идея, която да бъде технологична.

Поставете задача 2. Обяснете, че предприемачът поема риск, защото не може предварително да бъде сигурен в успеха на своята идея. За да минимализираме този риск, той детайлно анализира средата и систематизира в схема информацията, с която разполага. Понякога този анализ разубеждава предприемача да се ангажира с този проблем или пък съществено променя идеята му. Дайте възможност на учениците да променят избора си на идея, ако след анализа сметнат, че е необходимо.

Поставете задача 3. за самостоятелна работа. Нейната цел е да запознае учениците с различни стратегии, които прилагат предприемачите в зависимост от особеностите на дейността им. Те трябва да изберат подходяща стратегия за своята идея.

Поставете задача 4. за самостоятелна работа. При изпълнението ѝ учениците проявяват творчество, като създават карта на процеса по генериране на иновация. В него те имат свободата да представят етапите, както са ги възприели, но задължително трябва да включат проучването на проблеми, генерирането на идеи и анализа на средата.

### **Критерии за оценка:**

- Разбира мисията на предприемача да решава проблеми на потребителите чрез иновации.
- Анализира различни фактори от бизнес средата.
- Изброява етапите на процеса по генериране на иновации.
- Изброява различни предприемачески стратегии.

## **УРОК 29**

### **РЕСУРСИ В ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ**

**Цел:** Усвояване на знания за факторите и средствата за производство и разграничаване на енергийните и суровинните ресурси.

### **Задачи:**

- Посочва факторите на производство.
- Описва ресурсите, които влизат в категориите земя и капитал
- Познава средствата и предметите на труда
- Овладеява знания за енергийните и суровинните ресурси
- Усвоява знания за организацията на производството и зависимостта ѝ от бизнес средата и иновациите

- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношение към енергийните и суровинни ресурси, с които разполага населеното място, в което живее ученикът

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, изпълнение на индивидуална задача

**Основни понятия:** суровинни ресурси, енергийни ресурси

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от 8 клас, свързани с производството и факторите на производство, кои ресурси влизат в категориите земя и капитал, кои са средствата и предметите на труда (урок 32 и урок 33 от 8 клас).

Насочете вниманието на учениците към информираността им относно средствата, които предприемачът използва в производствения процес.

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Кои са характеристиките на енергийните ресурси?
- Кои са характеристиките на суровинните ресурси?
- От какво зависи организацията на производството?
- Какви са характерните особености на пазара на суровини?

Обсъдете с учениците факторите на производство и кои фактори са първични и кои вторични. Обърнете внимание на особеностите на фактора земя и фактора капитал. Въведете понятията енергийни ресурси и суровинни ресурси, които се използват като източник на енергия и източник на суровини. Нека учениците посочат кой е основният източник на енергийни и суровинни ресурси.

Обобщете, че организацията на производството зависи от бизнес средата и иновациите. Една част от бизнеса се нуждае от първични суровини, а други – от вече преработени суровини. Поставете задача 1. Нека учениците посочат примери за произведени продукти от предприемачи, използващи първични суровини и продукти, за чието производство се използват преработени суровини. Дискутирайте.

Обсъдете с учениците особеностите на суровинните пазари и посочете предназначението на стоковите борси.

Обобщете усвоените знания, като акцентирате върху използването на енергийните и суровинните ресурси в производствения процес, откъде предприемачите могат да купуват суровини.

**Въпроси за обобщение:**

- Какви източници на електроенергия има във вашата област?



- Дайте примери за суровини, които се използват в различни бизнеси. С какви средства на труда се обработват те?

#### **Критерии за оценка:**

- Познава производствените фактори
- Познава средствата и предметите на труда
- Изброява какви ресурси влизат в категориите земя и капитал
- Разграничава енергийни и суровинни ресурси
- Дава характеристика на земята като основен източник на енергийни и суровинни ресурси
- Обяснява и коментира особеностите на пазара на суровини
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение на организацията на производството и използването на ресурсите в производствения процес

### **УРОК 30**

#### **РОЛЯ НА ИНФОРМАЦИЯТА ЗА ПРЕДПРИЕМАЧИТЕ**

**Цел:** Усвояване на знания за особеностите на информационните ресурси и специфичните характеристики на информационния пазар.

#### **Задачи:**

- Посочва държавните институции в Република България, осъществяващи държавната политика по отношение на заетостта и безработицата.
- Описва Кодекса на труда като нормативен акт, уреждащ трудовите отношения между работника и работодателя
- Познава основните правни норми при постъпване на работа
- Описва характерните особености на извънредния труд, кога се полага и как се заплаща
- Овладева знания за минимална работна заплата и как се определя размерът ѝ
- Усвоява знания за действията на синдикатите, насочени към осигуряване на синдикална защита на работниците
- Развива критично мислене и инициативност при аргументиране на отношение към правата на труд и синдикална защита

**Методи:** наблюдение, беседа, разказ, дискусия, изпълнение на индивидуална задача

**Основни понятия:** информационни ресурси, информационен поток, информационен пазар, съобщения, данни

## **Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, компютър с интернет, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от 8 клас, свързани с понятията сведения и данни, като им припомните преобразуването на събитието в сведения, данни и информация (урок 15 от 8 клас).

Насочете вниманието на учениците за необходимостта от информация при осъществяване на бизнес. Обърнете внимание на информацията необходима за SWOT и PEST анализа за нуждите на предприемаческата дейност (урок 27 от 9 клас).

Дискутирайте с учениците по въпросите:

- Какви носители на информация познават?
- Какви са особеностите на информационните ресурси?
- Какви информационни ресурси са използвали? От кои информационни пазари са получили данни?
- Посочете какви са характерните особености на информационния поток?
- Каква е спецификата на информационния пазар?
- Каква информация е необходима на предприемача за стартиране на бизнес и как трябва да съхраняват информацията за своя бизнес?

Въведете понятието информационен ресурс, който може да бъде информация или знание. Нека учениците посочат какви информационни ресурси са използвали и от кои информационни пазари са получили данни.

Насочете вниманието на учениците към трансформирането на съобщенията в данни. Въведете понятието информационен поток като непрекъснат поток от данни.

Обобщете, че информационните системи се намират в непрекъснат цикъл от въвеждане, обработка и извеждане на информация. Поставете задача на учениците да посочат бизнес, в който информацията не е от решаващо значение, и за такъв, който е невъзможен без нея. Дискутирайте.

Въведете понятието информационен пазар, като акцентирате върху неговата специфика. Нека учениците посочат каква информация е необходима за създаване на иновация и откъде ще получат тази информация. Дискутирайте.

Обобщете усвоените знания, като акцентирате, че предприемачът може да използва различни източници на информация, за да познава своите потребители, конкуренти. Поставете задача на учениците да проучат в интернет Регламент (ЕС) 2016/2017. Дискутирайте каква информация може да се смята за „лични данни“. Нека учениците запишат в тетрадките си какво означава „правото да бъдеш забравен“.

### **Въпроси за обобщение:**

- Според вас как трябва предприемачите да защитават личните данни на своите служители и потребители?

- Трябва ли информационният пазар да бъде регулиран? В каква насока – за- щита, качество, цена на информацията и друга?
- Как смятате, че ще се развива ролята на информацията в предприемаческа- та дейност?

### **Критерии за оценка:**

- Познава понятията информационен ресурс, информационен поток и ин- формационен пазар
- Прави разлика между информационен ресурс и информационен пазар
- Описва информационния пазар и аргументира необходимостта от същест- вуването му
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към ролята на информацията в предприемаческата дейност и източниците, откъдето може да се набави тази информация

## **УРОК 32 АНАЛИЗ НА ФИНАНСОВИТЕ ПАЗАРИ**

**Цел:** Да се запознае със значението на финансовите пазари като факторни пазари и механизма, по който работят.

### **Задачи:**

- Описва финансовите пазари.
- Анализира дейността на финансовите пазари.

**Методи:** беседа, дискусия

**Основни понятия:** фундаментален анализ, технически анализ

**Междупредметни връзки:** география и икономика, математика

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

**Дейности:** Започнете с кратка беседа, в която припомнете наученото за фак- торните пазари в предишния раздел. Обяснете на учениците, че предприемачите имат нужда както от енергийни, суровинни и информационни ресурси, така и от капиталови. Те могат да се осигурят чрез финансовите пазари. Също така те са източник и на доходи от инвестиции. Чрез тях се насочват финансови ресурси от тези, които ги имат в излишък, към тези, които в момента изпитват нужда от тях. И двете страни имат нужда от колкото се може повече информация, за да вземат аргументирани решения на каква цена да купят и съответно да продадат.

Обяснете, че се разграничават два вида пазари – първичен и вторичен. Пред-

приемачите финансират своя бизнес на първичния пазар. Те продават своите ценни книжа на инвеститори, срещу което получават парични средства. На вторичния пазар инвеститорите търгуват помежду си.

Пояснете, на финансовите пазари се търгуват най-различни сложни финансови инструменти. Те най-общо могат да се разделят на две групи – инструменти на собственост и инструменти на дълг.

Попитайте учениците спомнят ли си кои са базовите? Познатите им ценни книжа са акции и облигации. Попитайте учениците кой е инструмент на дълг и кой на собственост. Облигациите са инструмент на дълг и представляват финансиране с привлечени средства. Акциите обаче са форма на собственост, затова представляват финансиране със собствени средства. Това означава, че когато инвеститорите купуват облигации, те заемат пари, а когато купуват акции – придобиват част от бизнеса. Цените на финансовите инструменти зависят от редица фактори – как се изменя средата, какви са перспективите на бизнеса, какви са алтернативите за инвестиране и др. Тези фактори са различни за пазара на дълг и пазара на собственост.

Обяснете, че когато се използва информация за един бизнес – анализира се финансовото и пазарното му представяне, сравнява се с конкурентите, прогнозира се бъдещото му развитие и т.н., инвеститорите прилагат т.нар. фундаментален анализ. При него се използва обективна информация за реалността.

Допълнете, че другият подход, който използват инвеститорите, е техническият анализ. При него не се разглежда информация за движението на цените. Инвеститорите се опитват да прогнозират какво ще се случва с тях, като използват исторически данни за движението им в миналото. Те прилагат различни графични и математически модели.

Обяснете, че при очаквания за покачване се говори за пазар на бикове, а при очаквания за спад – пазар на мечки. Това е така, защото при нападение бикът се навежда и се насочва отдолу-нагоре към жертвата си. Мечката пък захлупва своята жертва, като се спуска върху нея от горе надолу.

В заключение обяснете, че съществуват и други много по-сложни инструменти, с които обаче те няма да се запознаят в рамките на обучението по технологии и предприемачество. Използвайте въпросите в края на урока за завършваща дискусия.

### **Критерии за оценка:**

- Изброява различни видове финансови пазари.
- Обяснява функцията на финансовите пазари.
- Посочва разликата между техническия и фундаменталния анализ.
- Обяснява причините за движението на цените на финансовите пазари.

## УРОК 34 КОНКУРЕНЦИЯ И СИНДИКАТИ

**Цел:** Усвоява знания за анализ на конкуренцията и обяснява влиянието на синдикатите върху пазара на труда

**Задачи:**

- Усвоява знания за конкуренцията и нейната роля в пазарната икономика
- Разграничава източниците на информация, които предприемачът използва, за да познава конкурентите си
- Овладеява умения за анализиране на информацията и прогнозиране на бизнеса
- Усвоява знания за ролята на синдикатите в предприемаческия процес

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача

**Основни понятия:** конкуренция, синдикати

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от 8. клас, свързани с четирите стълба на свободната стопанска инициатива, и особеностите на конкуренцията като трети стълб (урок 16 от 8 клас). Припомнете четирите модела на пазарна структура и особеностите на съвършената, монополистичната конкуренция, монопол и олигопол (урок 12 от 9 клас).

Насочете вниманието на учениците към необходимостта от проучване на конкуренцията и изготвянето на SWOT анализ (урок 27 от 9. клас). Обсъдете с учениците кои са елементите на бизнес модела и SWOT анализа. Нека учениците отговорят на въпроса: Откъде предприемачът може да получи информация за своите конкуренти? Дискутирайте с учениците върху поставената тема и нека аргументират отговора си.

Насочете вниманието на учениците към подходите, които предприемачът използва за осигуряване на необходимата информация за конкурентите си. Поставете задача да аранжират подходите по възходящ ред според използването им и дискутирайте.

Обобщете, че конкуренцията е външен фактор, оказващ влияние върху бизнеса. Поставете задача на учениците да посочат бизнес, в който конкуренцията играе решаваща роля. Откъде ще набавят информация. Дискутирайте.

Изяснете ролята на синдикатите в предприемаческия процес. Обобщете: синдикатите се стремят да гарантират равновесие между правата и отговорностите

на работодателите и работниците. Гарантирайки добри условия за работещите, синдикатите осигуряват сигурност за работодателя.

Дискутирайте с учениците по какъв начин синдикатите могат да окажат натиск върху предприемача за повишаване на работните заплати.

**Въпроси за обобщение:**

- Какви източници на информация за анализ на конкурентите използват предприемачите? Изборът им зависи ли от големината на бизнеса?
- Дайте примери за промяна в пазарното поведение на конкурентите на един предприемач и отражението от нея върху бизнеса му.
- Какво е мнението ви за ефекта от дейността на синдикатите върху бизнеса?

**Критерии за оценка:**

- Дава характеристика на видовете източници на информация, които предприемачът използва за анализ на конкурентите.
- Обяснява как предприемачът използва получената информация за оценка влиянието на конкурентите върху неговия бизнес.
- Обяснява влиянието на синдикатите върху пазара на труда.
- Очертава допирните точки на предприемачеството със синдикалната дейност.
- Използва точна терминология.

## УРОК 36.

### ДА РЕГИСТРИРАМЕ МАРКА

**Цел:** Да се запознае със значението на интелектуалната собственост за предприемаческата дейност, както и с практически примери за нейното възникване и защита.

**Задачи:** Обяснява въпросите, свързани с интелектуалната собственост и авторските права.

**Методи:** проучване, работа в екип, презентиране, дискусия

**Основни понятия:** Затвърдява понятията, свързани със заинтересованите страни и предприемаческата дейност.

**Междупредметни връзки:** история и цивилизации, музика, изобразително изкуство, български език и литература.

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

**Дейности:** В този урок за упражнение учениците се запознават с ролята на интелектуалната собственост за бизнеса.

Разделете учениците на екипи и поставете задача 1. Ако е необходимо, поставете задачата в края на предишния урок, а в текущия час екипите само ще представят резултатите. Частта от задачата, която касае патентованите изобретения, цели да насочи учениците към важността на новите технологии за предприемаческата дейност. Частта, свързана с търговските марки, е важна от гледна точка на маркетинга по-конкретно как потребителите възприемат определен бранд.

Поставете задача 2. Целта на задачата е учениците да разберат икономическо значение на интелектуалната собственост, както и да осъзнаят, че при търговия на международни пазари е възможно да се сблъскат с различно законодателство и противоречива съдебна практика.

Поставете задача 3. Дайте възможност на учениците да създадат проект за лого, а след това изтеглете бланката на конкурса „Брандико“ от сайта на Министерството на икономиката. Попитайте ги дали опитът им от предишните две задачи е повлиял на решението им за дизайн на лого. Обяснете, че Министерството провежда тази инициатива, за да повиши осведомеността относно важността на интелектуалната собственост. В конкурса ежегодно участват ученици, които са сформирали учебни компании. Насърчете учениците, че след като преминават през симулативната регистрация на марка след попълване на формуляра, вече ще знаят стъпките на този процес, ако един ден стартират бизнес.

Поставете задача 4, която засяга въпроса за авторското право. Ако прецените, поставете задачата в края на предишния час, а в текущия проведете дискусия. Попитайте учениците дали нарушават авторското право на някого, като например свалят музика и филми от интернет или преснимат учебници. Обяснете, че творците също са предприемачи. Коментирайте Закона за авторското право и сродните му права. Насочете учениците към въпроса за доходите на творците. Дайте пример с възнагражденията за авторите – стандартно те получават 15% от коричната цена, но без ДДС. Например, ако една книга струва 12 лв. и е написан в съавторство от двама души, които поравно са разделили работата си, всеки от тях ще получи по 75 стотинки. След облагането с данък нетният доход на автор е 72 стотинки. Попитайте учениците дали това им се струва справедливо и достатъчно възнаграждение. Биха ли се чувствали комфортно те, ако са в позицията на творец или предприемач в сферата на изкуството? Насърчете ги да заплащат цената на вложения от творците труд и да не нарушават авторското право.

### **Критерии за оценка:**

- Познава икономическата същност на интелектуалната собственост.
- Описва процедурата по регистрация на търговска марка.
- Познава същността на авторското право.

# ТЕХНОЛОГИИ

## 39. КОМПЮТЪРЕН МОДЕЛ НА АВТОМАТИЗИРАН ТЕХНОЛОГИЧЕН ПРОЦЕС (I ЧАСТ)

**Цел:** Учениците да демонстрират автоматизиран технологичен процес с мощта на компютърен модел.

**Задачи:**

- Надгражда знанията, свързани с проектирането на технологичен процес
- Изготвя компютърен модел на автоматизиран технологичен процес

**Методи:** беседа, дискусия, групова практическа задача.

**Основни понятия:** затвърдява понятията, свързани с автоматизацията на производството.

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник, безплатна версия на програма за компютърно проектиране

**Дейности:** Урокът е първа част от практическа дейност за изготвяне на компютърен модел на технологичен процес.

- Актуализирайте знанията на учениците от 8. клас за технологичния процес като част от технологията на производството.
- Насочете вниманието на учениците към задача 1, която представлява дискусия с цел актуализиране на знанията от 8. клас за етапите на проектиране на технологичен процес и възможностите за използване на информационни технологии. Вторият важен елемент от задачата е надграждането им с някои основни предимства на компютърното моделиране.
- Подчертайте, че автоматизирани технологични процеси се проектират с оглед постигането на основната цел на автоматизацията. Попитайте коя е тя (по-висока производителност, по-ниска себестойност, по-високо качество и т.н.).
- Обяснете, че при компютърното проектиране и моделиране се използват разнообразни програми и системи за компютърно проектиране и компютърна машинна обработка (CAD-CAM системи). Те разполагат и с готови модели, които лесно могат да бъдат адаптирани. Дайте примери.
- Обсъдете етапите на проектиране и моделиране и основните задачи, които се изпълняват на всеки един (определяне на нуждите, поставяне на задачата, създаване на идеен проект, изработка на работен проект с 2D/3D моде-



ли или виртуална симулация, анализ и оптимизация, оценка, представяне в конструкторска документация и определяне на технологичните процеси за изработката).

- Допълнете, че едно от най-съществените предимства при използването на CAD-CAM софтуера е, че той дава възможност за виртуална симулация на технологичния процес – проверява се за възможни грешки, пести се време и разходи.
- Подчертайте, че друго предимство на съвременните CAD-CAM системи е, че изготвеният модел се прехвърля лесно на машината с ЦПУ. След нейното програмиране и настройка се провеждат изпитания на заложените функции и на техниката при изпълнение на автоматизираните технологични операции.
- Насочете вниманието на учениците към задача 2. В нея учениците трябва на практика да експериментират как да проектират прост детайл с помощта на програма за компютърно моделиране.
- Дайте възможност на желаещи ученици да представят своя модел, след като приключат със задачата. Друг вариант е да започнете задача в час и да дадете възможност на учениците да я завършат самостоятелно, като представят своите чертежи следващия час.
- Обърнете внимание, че в следващия урок за практическа дейност (урок 42) учениците ще продължат работата си по модела.

#### **Критерии за оценка:**

- Познава етапите на проектиране и моделиране на автоматизиран технологичен процес.
- Описва предимствата на компютърната симулация с CAD-CAM система.
- Проектира детайл с помощта на компютърна програма.

## **УРОК 48**

### **ТЕЛЕВИЗИОНЕН ДЕБАТ: „ЩЕ ИЗМЕСТЯТ ЛИ РОБОТИТЕ ХОРАТА ОТ РАБОТНИТЕ ИМ МЕСТА?“**

**Цел:** Учениците да приложат в нов контекст наученото по темата, като изградят умения за аргументирано защитаване на позиция.

#### **Задачи:**

- Проучване на информация относно приложенията на роботите в различни сфери.
- Подготовка на аргументирана позиция.
- Представяне и защитаване на позицията.
- Развиване на умения за обективно оценяване

**Методи:** Групова практическа задача – ролева игра, дискусия.

**Основни понятия:** затвърдяване на понятията, представени в тема „Технологии“.

**Междупредметни връзки:** информационни технологии, български език и литература, философия.

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник.

**Дейности:** Преценете колко време да дадете за предварителна подготовка и представете задачата.

Обяснете целта на дебата, актуалността на темата и споровете в обществото, които се водят по нея. Старайте се да не изразявате своето лично мнение по въпроса.

Подчертайте, че учениците ще имат възможност да представят и защитят своята позиция под формата на телевизионен дебат, и дайте подходящи примери за такива.

Изберете водещ на дебата, който трябва да подготви уводна реч, представяща двете основни гледни точки, както и въпроси към участниците. Подчертайте, че водещият трябва да бъде неутрален и да не заема позиция по време на дебата.

Разделете класа на две големи групи – едната ще подкрепя мнението, че работите са заплаха за работните места на хората, а другата – противоположната гледна точка. При разделянето на групи можете да се съобразите с желанията на учениците или да ги насърчите да влязат в съответната роля, независимо какво е тяхното лично мнение.

Помогнете на учениците да определят какви представители ще има във всяка група – на централната и местната власт, на работнически и работодателски организации, експерти от научните среди, образователни институции, неправителствени организации или други заинтересовани страни.

Поставете задача на групите да направят допълнително проучване по темата от различни нейни измерения – икономически, технически, технологичен, етичен, исторически, регионален или друг аспект. Всеки член на групата трябва да се съобразява с ролята си и да търси подходящи аргументи и доказателства.

Обяснете, че всяка група трябва да подготви своята позиция, аргументи и доказателства, с които да я защити, както и да избере трима представители, които ще участват в дебата. Останалите членове на групата ще бъдат публика.

Поканете външни експерти, ръководството на училището, колеги, родители за жури на дебата.

### **Провеждане на дебата:**

Организирайте „телевизионно студио“, като в средата застава водещият, а от му двете му страни се подреждат пред масите си представителите на групите. На първия ред в публиката сядат журито, останалите – зад тях.

Поздравете всички присъстващи и подчертайте, че за успешното провеждане на дебата е необходимо всички участници и публиката да проявяват уважение и

толерантност, да се изслушват взаимно и да защитават позицията си с аргументи, а не с нападки.

Обявете начало на дебата, като дадете думата на водещия. Той запознава участниците и публиката с регламента – след уводната си реч последователно ще дава думата за 3 минути на представител от всеки отбор, който да изложи своята гледна точка. След това участниците от другата група имат право да зададат един въпрос. Публиката също има право да задава въпроси към участниците, след като всички представители говорят. Отговорите трябва да са в рамките на не повече от 1 минута. За по-добра организация от гледна точка на времето ограничете броя на въпросите от публиката – примерно до три към всяка група. Накрая журито и публиката гласуват коя от двете групи е представила по-убедителни аргументи и доказателства за своята теза.

Следете за спазването на регламента, но не се намесвайте в хода на дебата. Дайте възможност на учениците да водят дейността.

Направете кратка рефлексия за обобщение на дейността – как се чувстват, дали това преживяване им е харесало, кое им е било най-трудно, с какво смятат, че са се справили, какво биха направили по друг начин и др. Задачата за рефлексия може да бъде поставена и като домашна работа. Тогава дайте възможност на учениците да споделят разсъжденията си следващия час в урока за обобщение.

#### **Критерии за оценяване:**

- Проучва информация по поставената задача.
- Формулира аргументирана позиция.
- Представя и защитава позицията.

## **УРОК 49**

### **ОТ ПАРНАТА МАШИНА ДО ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ**

**Цел:** Учениците да систематизират и обобщят усвоените знания и умения по двете теми.

#### **Задачи:**

- Преговор на основните понятия по темите.
- Самостоятелно обобщаване на най-важната информация.
- Рефлексия върху усвоените знания по двете теми.

**Методи:** индивидуални и групови практически задача, дискусия, наблюдение.

**Основни понятия:** затвърдяване на понятията, представени в темите „Предприемачески процес“ и „Технологии“.

**Междупредметни връзки:** информационни технологии, български език и литература, история и цивилизации, философия

## Учебно-методически ресурси: учебник, електронен учебник

### Дейности:

Уроците за обобщение включват задачи с въпроси за дискусия и рефлексия. Преценете кои от тях да бъдат изпълнени в часа и кои да поставите като задача за рефлексия под формата, избрана от учениците – есе, презентация, видео или др. Задачите, подходящи за проектна работа, могат да бъдат трансформирани съобразно спецификата на вашето населено място и интересите на учениците.

По време на дискусията в час задавайте при необходимост допълнителни насочващи въпроси на учениците, за да им помогнете да формулират сами основните изводи.

Част от задачите са подходящи за дискусия в час или представяне на рефлексия, други – за възлагане като проект.

Като въведение попитайте учениците какви асоциации предизвиква у тях заглавието на темата. Идеята е да се направи връзка между различните аспекти на предприемаческата дейност и развитието на технологиите, разгледани в двете теми.

Задачи от 1. до 4. са върху тема „Предприемачески процес“.

Задача 1. Поставете акцент в дискусията върху елементите на бизнес средата – външна и вътрешна, методите на анализ – SWOT, PEST, и използването им за планиране с помощта на канавата на бизнес модела. Попитайте учениците за примери относно рисковете – външни и вътрешни, пред които се изправя предприемачът в своята дейност.

Задача 2. Насочете дискусията към ролята на информацията като ключов ресурс за дейността на предприемачите. Обсъдете от каква информация имат нужда предприемачите за своята дейност и как могат да я получат. Обърнете внимание, че информацията трябва да се съхранява добре, а за съдържащата лични данни има строги законови изисквания. Попитайте за примери за използване на електронни ресурси в маркетинговата дейност – дигитален маркетинг чрез социални мрежи, търсачки и др.

Задача 3. Насочете дискусията върху необходимостта от създаване на иновации и защо за предприемачите е важно интелектуалната им собственост да има закрила от закона. Попитайте учениците за примери от близкото и по-далечното минало за патентовани технологични иновации, които са оказали голямо въздействие върху обществото.

Задача 4. Въпросите провокират дискусия за ролята на синдикалните организации на пазара на труда – те защитават правата на работниците и ги представяват пред държавните институции. Дискутирайте как предприемачите като работодатели и синдикатите постигат споразумения относно условията на труд, заплащането, допълнителни придобивки и др. Попитайте учениците дали могат да посочат примери от опита на свои близки или информация от медиите за отношението на работодатели към синдикалната организация и нейните членове.

Въпросите в задачи 5. и 6. са върху тема „Технологии“.

Задача 5. Поставете основен акцент в дискусията в задача 5. върху целта и въздействието на механизацията, автоматизацията и роботизацията върху производството – постигане на по-голяма ефективност чрез повишаване на произ-

водителността и качеството и намаляване на разходите. Те способстват за оптимизиране на управлението на производствения процес и осигуряват по-добри условия на труд, който става все по-висококвалифициран. Попитайте учениците как тези процеси протичат в исторически план, като дадат примери за технологичните нововъведения, с които се характеризира всяка от четирите индустриални революции.

Задача 6. Тази задача може да бъде изпълнена като своеобразно продължение на дебата от урок 48. Обяснете, че темата за създадени от човека същества/роботи и хората присъства отдавна в литературата, а по-късно заема своето място и в киното. Тя има две основни измерения в представянето на роботите: врагове, които са въстанали срещу своя създател – човека, или пък близки помощници и дори приятели, които помагат на хората във всичко. В тези въображаеми светове обаче, също както и в истинския, има нужда от закони, които да регламентират правата и задълженията на всички страни. Обсъдете кои са най-важните правила, които според писателите фантасти трябва да определят отношенията между хора и роботи (безопасността на хората, както и поставянето на ясна граница между човек и изкуствено създадено същество). Попитайте дали тези въпроси имат връзка с днешните реални предизвикателства, които излизат на дневен ред в резултат от бурното развитие на роботиката и постиженията в областта на изкуствения интелект.

Задачи 7, 8 и 9 обхващат двете теми и могат да бъдат възложени като групов проект, тъй като са обвързани съдържателно. В тях учениците имат възможност да осмислят наученото, като го приложат към своя конкретен контекст – реалните предприятия, работещи във вашия регион. Припомнете, че на с.142 са представени стъпките за провеждане на проучване в интернет, които могат да бъдат полезни. Дайте достатъчно време за изпълнение на задачата и определете с класа кога и по какъв начин екипите да представят резултатите. Може да организирате специално събитие или да се включите например в празника на населеното място, организиран от местната власт, на който да представите изработения от учениците бизнес справочник на региона. Организирането на посещение в производствено предприятие във вашия регион може да бъде съществено допълнение към проучването на екипите. Запознаването с реален производствен процес дава полезен опит за учениците, а подготовката и провеждането на наблюдението спомага за изграждането на ценни умения за планиране и организиране на работата. Изготвянето на доклад от посещението насърчава рефлексията и способността за създаване на систематизирано и аргументирано изложение.

### **Критерии за оценяване:**

- Отговаря правилно на поставените въпроси.
- Представя аргументирано мнение.
- Изпълнява индивидуална/групова практическа задача според поставените изисквания.

# ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА ИНИЦИАТИВА

## УРОК 50

### РОЛЯ НА МАРКЕТИНГА В ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ

**Цел:** Усвояване на знания за същността на маркетинга и определяне пазарните сегменти, като посочва примери за тях.

**Задачи:**

- Усвоява знания за инструментариума на маркетинга.
- Овладява умения за проучване потреблението на националния пазар.
- Овладява умения за разработване на варианти за собствен бизнес.
- Посочва верни твърдения, свързани с покупателното поведение и пазарната реакция.
- Разграничава пазарен сегмент от пазарна ниша.
- Развива критично мислене при избор на собствен бизнес.

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача.

**Основни понятия:** маркетинг, пазарен сегмент, ниша, покупателно поведение, пазарна реакция.

**Междупредметни връзки:** информационни технологии.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока се актуализират знанията от 8 клас, свързани със закона за търсенето (урок 17 от 8 клас). Припомнете на учениците, че търсенето е процес, свързан с поведението на купувачите на даден пазар. Насочете вниманието към определението за иновация като процес по реализирането на идея, чиято стойност е в решаването на съществуващи проблеми или отговарянето на нови изисквания на потребителите (урок 27 от 9 клас).

Въведете понятието маркетинг и необходимостта всеки предприемач да узнае каква стока, с какви качества, на каква цена и в какво количество иска да закупи бъдещият потребител. Посочва елементите на маркетинг микса: продукт, цена, дистрибуция, промоция.

Насочете вниманието на учениците към проучването на пазара. Нека учениците посочат какви методи за проучване на пазара познават. Участвали ли са в маркетингово проучване. Дискутирайте.

Въведете понятието пазарни сегменти и признаците, по които пазарът се

разделя на сегменти. Дискутирайте към кои потребители предприемачът насочва усилията си.

Въведете понятието пазарна ниша и посочете по какъв начин предприемачът отправя своето послание към потребителите. Нека учениците посочат по какъв начин биха рекламирали дадена стока. Дискутирайте за предимствата и недостатъците на избраната реклама.

Въведете понятието покупателно поведение и посочете от какви фактори зависи. Посочва какви са предимствата на дигиталния маркетинг при изследване на покупателното поведение на потребителите.

Въведете понятието пазарна реакция като промяна на търсенето на продукта вследствие на изменение в неговите характеристики. Насочете вниманието на учениците как ще реагират при повишаване на цената на продукта. Дискутирайте.

Обобщете, че маркетингът е наука за пласмента, планирането, координирането и контрола на всички дейности на изнеса, които са насочени към пазара с цел задоволяване, от една страна, на потребностите на потребителите, а от друга – на целите на бизнеса.

#### **Въпроси за обобщение:**

- Кои са инструментите на маркетинга?
- Важно ли е пазарното проучване?
- Посочете примери за различни пазарни сегменти.
- Посочете примери за различни пазарни реакции на различните групи.

#### **Критерии за оценка:**

- Дава характеристика на маркетинга.
- Познава елементите на маркетинг микса.
- Обяснява пазарното сегментиране като важен инструмент на маркетинга.
- Обяснява покупателното поведение и пазарната реакция.
- Демонстрира способност за аргументиране на отношение към ролята на маркетинга в предприемаческата дейност.
- Използва точна терминология.

## УРОК 51

### КАК ПРЕДПРИЕМАЧИТЕ ПРОУЧВАТ ПАЗАРА

**Цел:** Усвояване на знания за същността на маркетинга и определяне пазарните сегменти, като посочва примери за тях.

**Задачи:**

- Усвоява знания за проучване на потребителското търсене
- Овладеява умения за определяне методите на пазарно проучване
- Овладеява умения за съставяне на анкетна карта
- Систематизира резултатите от маркетингово проучване на пазара
- Взема решение относно целевия пазар
- Развива критично мислене при избор на целеви пазар

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача

**Основни понятия:** проучване на пазара

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 50, свързани със същността на маркетинга. Припомнете на учениците етапите на проучването, като инструмент на маркетинга.

Въведете понятието проучване на пазара като важен инструмент при стартиране на бизнес. Обърнете внимание на въпросите, които си задава предприемачът, когато проучва пазара. Насочете вниманието на учениците към целите на проучването на пазара.

Насочете вниманието на учениците към най-често използвания метод на проучване на потребителите, анкетирането.

Изяснете на учениците какви въпроси и какви индикатори съдържа анкетната карта. Нека учениците посочат какви начини на попълване на анкетна карта познават. Дискутирайте.

Обобщете, че проучването на пазара е изключително важно за идентифициране проблемите на потребителите и генериране на иновативна идея за стартиране на бизнес.

**Въпроси за обобщение:**

- Какви въпроси може да включи предприемачът в анкетната карта?
- Кой от тях се измерват чрез количествени индикатори и кои чрез качествени?



- Какви групи потребители ще се оформят въз основа на тези въпроси?
- Възможно ли е те да бъдат разделени на още по-малки групи?

**Критерии за оценка:**

- Проучва потребителското търсене
- Определя методите на пазарно проучване
- Демонстрира способност за съставяне и попълване на анкетна карта

## УРОК 53

### КАК ПРЕДПРИЕМАЧИТЕ АНАЛИЗИРАТ КОНКУРЕНЦИЯТА

**Цел:** Усвояване на знания за мотивите за избор на един или друг пазар, като използва различни методи на проучване на конкуренцията.

**Задачи:**

- Усвоява знания за пазарното проучване
- Разграничава традиционни и специфични методи на проучване на конкурентите
- Описва методите за проучване на конкуренцията
- Взема решение относно използването на мостри при проучване на пазара
- Развива критично мислене при избор на един или друг продукт

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача.

**Основни понятия:** пазарно проучване, мостри

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 30, свързани с ролята на информацията за предприемачите. Припомнете на учениците урок 34, свързан с конкуренцията и синдикатите, и уроци 50 и 51, свързани с проучване на потребителите.

Введете понятието пазарно проучване като съвкупност от дейности свързани с регистрирането, обработването и анализирането на данни за пазара. Нека учениците отговорят на поставения въпрос: Какво ги мотивира да направят избор на един продукт пред друг? Дискутирайте.

Насочете вниманието на учениците към проучването на конкуренцията като предизвикателство за предприемача при избор на източници на информация.

Изяснете на учениците кои са традиционните методи за проучване на пазара и конкурентите. Нека учениците дадат примери за най-често използваните традиционни методи за проучване. Дискутирайте.

Въведете понятието мостра и посочете начините на разпространяването ѝ. Нека учениците посочат в какви случаи е удачно използването на мостри за анализ на конкуренцията.

Изяснете на учениците кои са специфичните методи за проучване на пазара и конкурентите. Нека учениците посочат мотивите на предприемачите за проучване на конкурентите си.

Насочете вниманието на учениците към същността на сравнителния анализ – бенчмаркинг, неговата характеристика и приложение.

Обобщете, че анализът на конкуренцията е важен източник за предприемача при осъществяването на неговата дейност.

#### **Въпроси за обобщение:**

- Според вас полезна ли е конкуренцията?
- Важно ли е проучването на конкуренцията и защо?
- Кои данни за конкурентите са най-важни?
- Дайте примери за конкурентно предимство.

#### **Критерии за оценка:**

- Познава традиционни и специфични методи на проучване на конкуренцията
- Прилага традиционни и специфични методи на проучване на конкуренцията
- Описва мотивите за избор на един или друг продукт
- Демонстрира способност за аргументиране на подходящия метод на проучване на конкуренцията
- Използва точна терминология

## **УРОК 55 БИЗНЕС ПЛАНИРАНЕ**

**Цел:** Да се запознае с ролята на планирането в предприемаческата дейност.

#### **Задачи:**

- Обяснява необходимостта от бизнес планирането.
- Разграничава етапите на процеса на бизнес планиране.

**Методи:** беседа, дискусия

**Понятия:** бизнес план, маркетингова стратегия, маркетингов бюджет

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

**Дейности:** В този урок за нови знания учениците се запознават с бизнес планирането и мястото на маркетинга в него.

Актуализирайте знанията на учениците в кратка дискусия като основа за новите понятия, с които ще се запознаят в този час. Припомнете различните видове анализ – SWOT, PEST, и факторите, които могат да окажат влияние върху дейността на предприемача.

Обяснете, че канавата на бизнес модела представлява схематичен план, върху който може да се изгради много по-задълбочен и детайлен бизнес план. Въведете понятието бизнес план. При бизнес планирането се използват информацията и изводите, генерирани чрез различни анализи, които те вече познават. Подчертайте, че смисълът на бизнес планирането е поставянето на цели и очертаването на пътя, по който те ще бъдат достигнати. Обяснете, че по тази причина ключово място в бизнес плана имат бюджетите.

Подчертайте, че докато бюджетите се създават на база на вътрешна информация от финансово-счетоводния отдел и представляват план за постигане на желаните цели, то за прогнозите се разчита на маркетинговия отдел и пазарните проучвания. Те следва да предоставят информация какво реалистично може да се постигне при настоящите условия на бизнес средата. Тези условия не са сигурни, затова е препоръчително да има план за действие при различни сценарии – благоприятни и неблагоприятни.

Обяснете, че по гореизброените причини маркетингът има важна роля в бизнес планирането. В бизнес плана се включва информация каква маркетингова стратегия ще използва предприемачът, за да постигне резултати, които са максимално близки до неговите цели въпреки условията на средата. Допълнете, че осъществяването на маркетинговата стратегия трябва да бъде обезпечено с ресурси. Затова предприятията заделят маркетингови бюджети, чрез които се финансират тези дейности.

Обърнете внимание, че понятието бюджет означава план, но хората го използват и като синоним на бюджетно перо. Маркетинговите дейности са перо в бюджета на бизнеса, но за удобство средствата, планирани за тях, се наричат просто маркетингов бюджет. Обяснете, че маркетингът също така има най-значим принос при съставянето на бюджета за продажбите. Този бюджет е отправна точка за съставянето на всички останали.

### **Критерии за оценка:**

- Разбира значението на планирането за бизнеса.
- Посочва разликите между планиране и прогнозиране.
- Описва ролята на маркетинговия отдел при планирането.

## УРОК 58

### СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНИЕ

**Цел:** Усвояване на знания и умения за определяне мисията и визията на фирмата и степенува организационните цели

**Задачи:**

- Усвоява знания за определяне мисията и визията на фирмата
- Усвоява знания за краткосрочни и дългосрочни оперативни цели
- Усвоява знания за краткосрочни и дългосрочни стратегически цели
- Разграничава оперативните от стратегическите цели
- Развива критично мислене при избор на мисията и визията на фирмата

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача.

**Основни понятия:** мисия на фирмата, визия на фирмата, стратегически цели, оперативни цели

**Междупредметни връзки:** информационни технологии.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 27, свързан с характеризиране на иновацията, като процес по реализирането на идея, чиято стойност е в решаването на съществуващи проблеми или отговарянето на нови изисквания на потребителите.

Въведете понятието визия на фирмата като представа за бъдещо състояние на групата от потребители и тяхната среда, което предприемачът се стреми да постигне. Нека учениците посочат на какви изисквания трябва да отговаря визията на фирмата. Дайте примери и дискутирайте.

Въведете понятието мисия на фирмата. Изяснете на учениците разликата между визия и мисия на фирмата.

Насочете вниманието на учениците към конкретните цели на фирмата като специфични резултати, които предприемачът се стреми да постигне при изпълнението на своята мисия.

Въведете понятието стратегически цели и характерните им особености. Нека учениците потърсят информация в интернет за формулирани стратегически цели на фирмата.

Въведете понятието оперативни цели. Изяснете на учениците какъв период обхващат краткосрочните и дългосрочните цели.

Обобщете, че при стартиране на бизнес от голямо значение е формулирането на визията и мисията на фирмата, а действията, формулирани в мисията, трябва да са насочени към постигане на конкретни цели.

**Въпроси за обобщение:**

- Дайте примери за стратегически цели и за дългосрочни оперативни цели. По какво се различават?
- Дайте пример за краткосрочни оперативни цели. По какво се различават от дългосрочните?

**Критерии за оценка:**

- Определя визията на фирма
- Определя мисията на фирма
- Описва стратегическите цели на фирма
- Описва оперативните цели на фирма
- Демонстрира способност за степенуване на организационните цели на фирма
- Използва точна терминология

**УРОК 60  
РЪКОВОДСТВО И КОНТРОЛ**

**Цел:** Усвояване на знания за стиловете на ръководство, аргументира типа лидер, който счита за най-добър.

**Задачи:**

- Усвояване на знания за различните стилове на ръководство
- Разграничава типове лидери
- Описва и дава примери за делегиране на правомощия
- Усвоява знания за техники за контрол
- Развива критично мислене при избор на система за контрол на собствен бизнес

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача

**Основни понятия:** стил на ръководство, типове лидери, делегиране на правомощия, техники на контрол

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 56 от 8. клас, свързани с различен вид на организационно-управленска структура на фирмата.

Въведете понятието стил на ръководство, който включва техники, чрез които лидерът мотивира хората и задава посока за работа. Изяснете на учениците характерните особености на трите стила на ръководство, посочете предимствата и недостатъците им. Нека учениците посочат стила на ръководство, който предпочитат, и аргументират отговора си. Дискутирайте.

Въведете понятието типове лидери. Насочете вниманието на учениците към понятието делегиране на правомощия като процес, при който предприемачът овластява свои подчинен с правото и отговорността да взема решения. Нека учениците посочат в кои случаи не е необходимо да се делегират правомощия.

Въведете понятието контрол като средство за подпомагане поддържането на върнатата посока за постигането на целите и мисията на фирмата.

Изяснете на учениците начините, по които се организира контролът, и характеризирайте техниките на контрол.

Обобщете, че за успешното функциониране на предприемаческата дейност от голямо значение са стилът на ръководство, лидерските умения на предприемача и техниките на контрол.

#### **Въпроси за обобщение:**

- Кой стил на ръководство е най-добър според вас?
- Как бихте описали типа лидер, който е най-добър? Дайте примери за делегиране на правомощия.
- Трудно ли е според вас ръководството на бизнес?

#### **Критерии за оценка:**

- Познава стиловете на ръководство
- Познава и дефинира различни типове лидери
- Описва мотивите за делегиране на правомощия
- Демонстрира способност за аргументиране на подходящата техника на контрол
- Използва точна терминология

## УРОК 61

### МИСИЯТА НА ЛИДЕРА

**Цел:** Да упражни наученото за управлението, като избере система за контрол на собствен бизнес.

**Задачи:**

- Посочва различни стилове на ръководство.
- Разграничава типове лидери.
- Обяснява какви решения като лидер ще вземе в различни ситуации.

**Методи:** проучване, дискусия, работа в екип, презентация.

**Междупредметни връзки:** история и цивилизации, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

**Дейности:** В този урок за упражнение учениците изграждат практически умения за управление.

Разделете учениците на екипи и поставете задача 1. Всеки екип дискутира наученото в 8. клас за качествата на успешния лидер. Учениците заедно обсъждат различни качества, но трябва да постигнат консенсус кои четири от тях да изберат. Всеки екип представя пред класа избраните качества. Записвайте на дъската всяко качество, което не е споменато до момента. Ако някое се повтаря, запишете срещу него чертичка. Избройте кое качество колко пъти е посочено. Провокирайте учениците с въпрос какъв стил на ръководство характеризират тези качества.

Поставете задача 2. Ако е необходимо, поставете я в края на предишния час, а за текущия оставете презентациите и дискусията. В задачата е важно учениците да анализират личностите и да изброят техните позитивни и негативни характеристики, като се аргументират дали се стремят да ги постигнат/избегнат, или не и защо.

Поставете задача 3. За отправна точка използвайте изводите от предишната задача. Насърчете учениците да направят таблица с две колони, в които да противопоставят поведението на лидера и на началника с авторитарен стил на управление. Провокирайте ги чрез примери за различни ситуации – как би постъпил лидерът и как началникът. Например ако един служител има лични проблеми и закъснее за работа, лидерът ще се постарее да научи каква е причината и да се погрижи за служителя си, а началникът – ще го уволни. Ако друг служител е създал успешна идея, лидерът ще признае постижението му, а началникът – ще го представи като свое.

Поставете задача 4. Тя цели да насочи учениците към въпроса дали имат желание да бъдат в позицията на лидер. Ако да – на какъв. Припомнете организационно-упра-

вленската структура, която познават от 8. клас. Поставете задача да начертаят схемата ѝ със съответните позиции и имена, за да я включат в своя бизнес план.

Поставете задача 5. Обяснете, че планирането е функция на управлението, но без да оказва контрол, предприемачът не може да измери дали е постигнал желаните цели. Подчертайте, че още при планирането лидерът трябва да знае как ще контролира постигането на резултатите. Обяснете, че макар думата контрол да е обременена с негативно отношение, той всъщност е нещо положително, защото помага на служителите и на бизнеса да не се отклоняват от своя път към постигане на общите цели. След като учениците обсъдят въпросите, заедно формулирайте извода, че отговорите им са елементи на системата за контрол в техния бизнес.

#### **Критерии за оценка:**

- Изброява стилове на ръководство.
- Описва типове лидери.
- Изброява елементи на системата за контрол в бизнеса.

## **УРОК 65**

### **ДА ИЗЧИСЛИМ РАВНОВЕСНА ТОЧКА**

**Цел:** Да използва управленско счетоводство при избор между различни алтернативи и да развие практически умения за анализ на равновесната точка.

#### **Задачи:**

- Сравнява алтернативни възможности за реализиране на бизнес идея.
- Пресмята равновесна точка и определя обем продажби.

**Методи:** беседа, работа в екип, дискусия, проучване

**Междупредметни връзки:** география и икономика, математика, информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник, калкулатор, електронни таблици

**Дейности:** В този урок за практическа дейност учениците усвояват умения за практическо приложение на управленски счетоводни модели.

Започнете с кратка беседа за въвеждане в темата. Обяснете, че освен за бюджетиране и анализи управленското счетоводство може да се използва за избор между различни алтернативи.

Поставете задача 1. Учениците могат да изчисляват с помощта на калкулатор или електронни таблици. Обяснете, че трябва да направят изчисления за всеки



от двата варианта – покупка или собствено производство, за всеки от случаите – 100, 200 или 250 елемента. Ако е необходимо, решете първия пример с тях на дъската. Посъветвайте ги да попълват данните в таблица.

### Решение

100 елемента:

- Производство:  $400 \text{ лв. (постоянни разходи)} + 2 \text{ лв./бр.} \times 100 \text{ бр. (труд)} + 2 \text{ лв./бр.} \times 100 \text{ бр. (материали)} = 800 \text{ лв.}$
- Покупка:  $100 \text{ бр.} \times 6 \text{ лв./бр. (цена)} = 600 \text{ лв.}$

**Извод:** в конкретната ситуация за предприятието е по-изгодно да купи елементите.

200 елемента:

- Производство:  $400 \text{ лв. (постоянни разходи)} + 2 \text{ лв./бр.} \times 200 \text{ бр. (труд)} + 2 \text{ лв./бр.} \times 200 \text{ бр. (материали)} = 1200 \text{ лв.}$
- Покупка:  $200 \text{ бр.} \times 6 \text{ лв./бр. (цена)} = 1200 \text{ лв.}$

**Извод:** в конкретния случай за предприятието няма финансово значение дали ще купи, или ще произведе елементите.

250 елемента:

- Производство:  $400 \text{ лв. (постоянни разходи)} + 2 \text{ лв./бр.} \times 250 \text{ бр. (труд)} + 2 \text{ лв./бр.} \times 250 \text{ бр. (материали)} = 1400 \text{ лв.}$
- Покупка:  $250 \text{ бр.} \times 6 \text{ лв./бр. (цена)} = 1500 \text{ лв.}$

**Извод:** в конкретния случай за предприятието е по-изгодно да произведе елементите.

	100 елемента	200 елемента	250 елемента
Производство	800 лв.	1200 лв.	1400 лв.
Покупка	600 лв.	1200 лв.	1500 лв.

По ваша преценка можете да оставите третия случай за самостоятелна работа въщи. Можете да ги провокирате да предложат алтернативен начин за решаване на задачата, като използват наученото за равновесната точка, или да го представите вие.

### Алтернативен вариант за решаване на задачата:

Променливите разходи са 4 лв. на брой (2 лв. за труд и 2 лв. за материали).

Покупната цена е 6 лв.

Разликата между променливите разходи и покупната цена е 2 лв. (6 лв. – 2 лв.).

Постоянните разходи са 400 лв. Производството на 200 бр. ще покрие разликата между променливите разходи и покупната цена (400 лв. / 2 лв.).

**Извод:** при всяко количество под 200 бр. за предприятието е по-изгодно да купи, а при всяко количество над 200 бр. – да произвежда само.

Поставете задача 2. Обяснете на учениците, че равновесната точка им помага не само да знаят какъв е критичният обем на продажбите, но и да преценят какъв обем продажби е необходим, за да се постигне желана печалба. Ако е необходимо, решете първия пример с тях на дъската.

Продажна цена (p) – променливи разходи (b) = 1,20 лв. – 0,40 лв. = 0,80 лв. (m)  
Количество в равновесната точка ( $q_{bc}$ ) = постоянни разходи (a): пределен приход (m) = 500 лв.:0,8 лв. = 625 бр.

Приходи от продажби в равновесната точка ( $TR_{bc}$ ) = количество в равновесната точка ( $q_{bc}$ ) x цена (p) = 625 бр. x 1,20 лв./бр. = 750 лв.

При втория пример учениците трябва да съобразят, че продажбите трябва да гарантират допълнителни 500 лв., които да са печалба. Това се случва, като прибавят желаната печалба към постоянните разходи. Изчисленията започват на право от втората стъпка:

(2) Количество при 500 лв. печалба ( $q_{500}$ ) = (постоянни разходи (a) + печалба (prf): пределен приход (m) = (500 лв. + 500 лв.):0,8 лв. = 1000 лв.:0,80 лв. = 1250 бр.

Приходи от продажби при 500 лв. печалба ( $TR_{500}$ ) = количество при 500 лв. печалба ( $q_{500}$ ) x цена (p) = 1250 бр. x 1,20 лв. = 1500 лв.

Поставете задача 3. В нея учениците продължават да работят върху своя бизнес план, който разработват за идеята, генерирана в урок 28.

### **Критерии за оценка:**

- Пресмята равновесна точка.
- Пресмята обем продажби.
- Преценява между алтернативи за реализиране на определена дейност.

## **УРОК 69**

### **УПРАВЛЕНИЕТО В ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ**

**Цел:** Усвояване на знания за модел на управление и вземане на решение относно модел на управление на фирмата.

### **Задачи:**

- Усвоява знания за различните модели на управление
- Описва верига на командите
- Описва и дава примери за делегиране на правомощия
- Усвоява знания за фирмена култура
- Развива критично мислене при избор на модел на управление на фирмата

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача, работа в екип.

**Основни понятия:** модел на управление, верига на командите, делегиране на правомощия, фирмена култура

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 60, свързани със стиловете на ръководство и техники за контрол.

Въведете понятието управление като координация на дейности, насочени към постигането на заложените цели от организацията. Насочете вниманието на учениците към различните модели на управление.

Обърнете внимание на учениците към знанията, получени в 58 урок, свързани с мисията, визията и целите на бизнеса. Нека учениците характеризират визията на фирмата и на тази база формулират мисията и целите ѝ.

Въведете понятието фирмена култура и организацията на делегирането на правомощия.

Насочете вниманието на учениците към понятието верига на командите като канал, създаден чрез делегиране на правомощията, имащ ключова роля в процеса на координация на дейността на организацията.

Обобщете, че управлението на предприемаческия процес е от голямо значение за успешното реализиране на бизнес идеята.

**Въпроси за обобщение:**

- Според вас какви са функциите на управлението?
- Дайте примери за различни дейности, с които се осъществяват управленските функции.
- Дайте примери за елементи на фирмената култура.

**Критерии за оценка:**

- Познава функциите на управление
- Описва моделите на управление
- Определя фирмената култура като модел на поведение и комуникация
- Демонстрира способност за аргументиране на подходящия метод на управление на фирмата
- Описва веригата на командите
- Използва точна терминология

## УРОК 70

### ДЛЪЖНОСТИ И УПРАВЛЕНИЕ

**Цел:** Усвояване на знания за функциите и задълженията на отговорните ръководители.

**Задачи:**

- Усвояване на знания за елементите на длъжностната характеристика
- Описва клаузите на трудов договор
- Описва функциите на отговорните ръководители
- Насърчаване на критично мислене при избор на отговорен ръководител

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача

**Основни понятия:** трудов договор, длъжностна характеристика

**Междупредметни връзки:** информационни технологии

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник

**Дейности:** Дискутирайте накратко с учениците изискването за обособяване на отдели със съответни длъжности при изпълнение на различни дейности в бизнеса. Нека учениците съставят организационно-управленската структура на фирма със съответните отдели и длъжности. Въведете понятието длъжностни характеристики, като обърнете внимание, че тя е конкретна за всяка длъжност във всяка фирма.

Обяснете на учениците, че е необходимо да съставят длъжностни характеристики, като използват Националната класификация на професиите и длъжностите (НКПД)

Актуализирайте знанията на учениците от урок 23, свързани с работната сила и заетостта. Припомнете на учениците характеристиката на трудовия договор и изискванията за сключването му.

Обобщете, че длъжностната характеристика е важен документ, с който се определят характерните особености на длъжността, задълженията, отговорности, изискванията за заемане на длъжността и тя се представя на работника при сключване на трудов договор.

**Въпроси за обобщение:**

- Какви са предимствата и недостатъците на прилагането на една и съща длъжностна характеристика в различни бизнеси?
- Какви ръководни позиции познавате?
- Какви функции и отговорности са свързани с тях?

### **Критерии за оценка:**

- Познава елементите на длъжностната характеристика
- Познава и описва функциите на отговорния ръководител
- Познава клаузите на трудовия договор
- Описва мотивите за избор на отговорен ръководител
- Използва точна терминология

## **УРОК 72**

### **УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОИЗВОДСТВОТО И ПРОДАЖБИТЕ**

**Цел:** Усвояване на знания за разработване на производствена програма за избрания продукт.

#### **Задачи:**

- Усвоява знания за съставяне на производствена програма
- Описва техниките за продажба
- Определя предимствата и недостатъците на рекламата
- Определя предимствата и недостатъците на връзките с обществеността
- Развива критично мислене при избор на реклама

**Методи:** наблюдение, беседа, дискусия, изпълняване на индивидуална задача.

**Основни понятия:** производствена програма, техники за продажба, реклама, връзки с обществеността

**Междупредметни връзки:** информационни технологии.

**Учебно-методически ресурси:** фотоси, презентация, видеофилм, електронен учебник.

**Дейности:** В началото на урока актуализирайте знанията на учениците от урок 50 и урок 55, свързани с планиране и прогнозиране на продажбите.

Въведете понятието производствена програма и технологията на разработването ѝ. Насочете вниманието на учениците към продажбите като основна част от производствената програма.

Въведете понятието техники за продажба. Характеризирайте различните методи на продажба. Нека учениците посочат кой метод на продажби според тях е най-приложим в населеното място, в което живеят. Дискутирайте.

Въведете понятието реклама. Насочете вниманието на учениците към кого е насочена рекламата и какво се внушава чрез нея. Нека учениците дадат примери за най-ефективна реклама в тяхното населено място. Дискутирайте.

Въведете понятието връзки с обществеността. Нека учениците посочат средства за въздействие, които се използват.

Обобщете урока, като дискутирате с учениците примери за производствена програма на избрания продукт.

**Въпроси за обобщение:**

- Кои техники за продажба са най-успешни според вас и защо. Колко силна е ролята на рекламата за продажбите?
- Кои са предимствата и недостатъците на рекламата и на връзките с обществеността?
- Кое от двете бихте избрали вие, за да предадете посланието на своя бизнес?

**Критерии за оценка:**

- Познава същността на производствената програма
- Прилага различни техники за продажба
- Описва рекламата като средство за насърчаване на продажбите
- Описва връзките с обществеността
- Демонстрира способност за съставяне на производствена програма на избрания продукт
- Използва точна терминология

# ГОДИШЕН ПРЕГОВОР

## УРОК 81 ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ПРОЦЕС

**Цел:** Да преговори, систематизира и структурира знанията и уменията, усвоени в раздел „Предприемачески процес“.

**Методи:** дискусия

**Основни понятия:** Затвърдява понятията от темата

**Междупредметни връзки:** география и икономика, информационни технологии, български език и литература.

**Учебно-методически ресурси:** учебник, електронен учебник

### **Дейности:**

Уроците за преговор са структурирани по такъв начин, че отговаряйки на въпросите, учениците да си припомнят наученото в раздела. В случай че срещнат затруднения, текстът след тях подсказва правилния отговор.

Поставете първата група въпроси за дискусия. Те насочват към първия етап от генерирането на иновация и основната задача на предприемачите – да решават проблеми на потребителите. Попитайте учениците дали предприемачите поемат риск и какъв може да бъде той. А как може да намали вероятността за неблагоприятен развой?

Поставете втората група въпроси и обяснете, че с колкото повече информация разполага предприемачът и колкото по-добре анализира средата, толкова по-нисък е рискът и вероятността той да не успее. Избройте елементите на различните анализи.

Поставете третата група въпроси и провокирайте учениците да отговорят откъде предприемачът си осигурява тази информация. Така ще преговорят наученото за информационните пазари. Попитайте учениците какви други пазари използва предприемачът, за да си осигури необходимите ресурси. Такива са пазарите на суровини и енергия, пазарът на труда, финансовите пазари. Можете да разделите учениците на групи и им поставите допълнителна задача – всяка група да опише характеристиките на някой от пазарите. Припомнете на учениците, че интелектуалната собственост също е ценен ресурс за предприемача. Чрез нея той защитава своя бизнес и натрупва преимущества пред конкурентите си.

Поставете им четвъртата група въпроси. Попитайте учениците дали, след като са се запознали със съдържанието на раздел „Технологии“, се е променило отношението им към патентите. А след наученото за маркетинга в последния раздел – отношението им към търговските марки?

С последната група въпроси направете заключителна дискусия. Те ще помогнат на учениците да обобщят преговореното, като го пречупят през собствения си опит.

**Критерии за оценка:**

- Разбира ролята на предприемача за решаването на проблеми на потребителите.
- Изброява от какви ресурси има нужда предприемачът и на какви пазари може да ги придобие.
- Обяснява връзката между интелектуална собственост, технологии и бизнес дейности.



## МОИТЕ ПРОУЧВАНИЯ В ИНТЕРНЕТ В 6 ЛЕСНИ СЪПКИ

Ключово място в учебното съдържание по технологии и предприемачество имат информацията като ресурс и работата с нея. Затова в учебника е отделено специално място за проучванията в интернет, като основен и най-достъпен източник, който обаче невинаги може да предостави най-надеждната информация, ако човек няма необходимите умения за търсене и критичен анализ на резултатите. Целта на този ресурс е да изгради именно такива умения в учениците.

В схемата са представени стъпка по стъпка основните етапи в едно проучване. По преценка на учителя този ресурс може да се използва по различни начини:

- да се разгледа в час при първия случай, в който учениците ще използват интернет като информационен източник;
- да се разгледа в час в урока, свързан с информацията като ресурс;
- да се представи на учениците като материал, с който да се запознаят самостоятелно вкъщи и да представят наученото в часа; задачата може да се постави като екипна работа, в която всеки екип да представи различна стъпка.

Обърнете внимание на учениците, че всеки етап от проучването е важен, за да се постигне максимално високо качество и точност на изводите.

При първата стъпка подчертайте, че колкото по-добре човек знае какво точно търси, толкова по-вероятно е да намери лесно необходимата информация. При този етап от съществено значение е определянето на ключови думи.

При втората стъпка обяснете, че в интернет е достъпен огромен обем от информация. Малка част от нея обаче е точна, вярна, актуална, обективна и разбираема. Затова за целта на проучването е необходимо да се идентифицира подходящ източник. Например Търговският регистър е надежден източник за финансовото състояние на определен бизнес, но собственият му уебсайт ще предостави маркетингова информация.

При третата стъпка подчертайте, че учениците не трябва да представят чужда информация като своя. Този въпрос е разгледан в урок 35. „Интелектуална собственост“. Източниците задължително трябва да се цитират. В допълнение, ако информацията от цитиран източник не е вярна, отговорността за това е на източника, а не на ученика.

При четвъртата стъпка обърнете внимание на учениците, че трябва да систематизират и обобщават информацията, като всеки може да използва различен удобен за него подход. Подчертайте, че при този етап е важно да се идентифицира дали е налице необходимост от задълбочаване на проучването.

При петата стъпка обърнете внимание на това, че информацията трябва да бъде представена разбираемо. Докато учениците са задълбочили своите познания по въпроса по време на проучването, широката аудитория трудно ще осмисли и обработи детайлна информация. Затова се използват различни техники. Визуалното представяне (графики, таблици, схеми, подходящи изображения и др.)

улеснява възприемането. Възможно е раздаването на допълнителни печатни материали, на които да бъдат представени детайлни числови данни. Представянето на изводите от проучването упражнява презентационните умения на учениците. При всички тези етапи е налице силно изразена интердисциплинарна връзка с обучението по информационни технологии.

Шестият етап е посветен на рефлексията. Учениците анализират какво са научили не само по конкретния въпрос, но за самия процес на проучване. Наученото от публиката пък е индикатор кой етап от процеса следва да подобрят при следващи проучвания.

## **МОЕТО МЯСТО В СВЕТА НА ТРУДА – ИНДИВИДУАЛЕН ПРОЕКТ**

Един от основните акценти в учебника е кариерното ориентиране на учениците на основата на себепознанието. Идея за индивидуален проект е предвиденият допълнителен ресурс „Картата на света на труда“, който дава на учениците друг поглед към класификацията на професиите и осмисляне на предпочитанията за бъдеща реализация. Картата е разработена от образователната неправителствена организация АСТ. Тя представя 26 кариерни области, разположени в 12 сектора.

Местоположението на всяка област се определя от основните работни задачи, които се изпълняват в нея. Те са четири типа и включват работа с:

- ДАННИ – факти, числа, документи, сметки или бизнес процеси
- ИДЕИ – познания, теории, нови начини за изразяване с думи, образи, музика
- ХОРА – помощ, грижи, услуги, продажби и управление
- ПРЕДМЕТИ – машини и инструменти, животни или растения, материали като храни, дърво или метал

Работните задачи са отправните точки на компаса на картата.

Кариерните области са обединени в шест големи групи – кълстери, които са посочени на външната страна на картата. Припокриващите се стрелки показват, че професиите в този сектор включват задачи от съседните категории. Групите са:

Наука и технологии: изучаване на природни явления в природните науки чрез четене, изследване и обсъждане. Дейностите включват главно работа с идеи и на второ място – с предмети.

Изкуства: изразяване чрез рисуване, проектиране, пеене, танцуване и писане. Дейностите включват главно работа с идеи и на второ място – с хора.

Социални услуги: предоставяне на помощ, съвети или услуги на хора чрез преподаване, консултиране и работа в ориентирани към услуги организации. Дейностите включват главно работа с хора.

Администрация и продажби: убеждаване, насочване или мотивиране на дру-

гите чрез продажби, надзор и бизнес управление. Дейностите включват главно работа с данни и на второ място – с хора.

Бизнес операции: създаване и/или поддържане на точни и организирани документи, записи и др.; разработване и/или следване на систематични процедури за извършване на бизнес дейности. Дейностите включват главно работа с данни и на второ място – с предмети.

Техника: работа с инструменти, механизми или електрическо оборудване. Извършва се проектиране, сглобяване, ремонт на машини и отглеждане на растения/животни. Дейностите включват главно работа с предмети.

Можете да поставите задачата като индивидуален проект в края на първата тема. Когато поставяте задачата като индивидуален проект, дискутирайте въпросите и ако прецените, че е необходимо, ги заменете или допълнете с други. Проектът дава възможност за обогатяване и разширяване със съпътстващи задачи, които да отговарят по-пълноценно на конкретната ви среда.

Уточнете под каква форма учениците ще представят резултатите от своето проучване, като им дадете свобода да я изберат – есе, доклад, презентация, видео и т.н. Обърнете внимание, че съществен елемент в представянето им трябва да заеме рефлексията върху собствените способности, интереси и ценности, както и възможностите, които предоставя дадена кариерна област и професия.

Представянето на резултатите може да се организира като Ден на кариерата в училище, на който да поканите представители на местната общност и родители. Това ще даде възможност на учениците да дискутират с тях въпросите, които са идентифицирали като важни за тях при проучването.

# ТЕСТОВЕ

---

## ВХОДНО НИВО

Име и фамилия:.....

.....

Клас:.....; Номер:.....

1. Какво представлява трудовият процес?
  - а) Последователни действия, насочени към потреблението на стока или услуга.
  - б) Последователни действия, насочени към кариерното ориентиране на индивида.
  - в) Последователни действия, насочени към производство на стока или услуга.
  - г) Съвкупност от работното място, условията на трудовата среда, предметите и средствата на труда.
2. Кое от изброените не е средство на труда?
  - а) компютър
  - б) трактор
  - в) шевна машина
  - г) дървесина
3. Кое от изброените не следва да представлява мотив за избор на дадена професия?
  - а) социален престиж в обществото
  - б) високо заплащане
  - в) удовлетворение от свършената работа
  - г) разбиранията на семейството и обществото
4. При коя от икономическите системи цената се определя от търсенето и предлагането?
  - а) командна икономика
  - б) пазарна икономика
  - в) традиционна икономика
  - г) планова икономика
5. Държавната собственост преобладава при:
  - а) пазарната икономика
  - б) смесената икономика
  - в) командната икономика
  - г) традиционната икономика
6. Кое от изброените твърдения е вярно?
  - а) На пазара на стоки и услуги домакинствата са тези, които предлагат и получават доходи.
  - б) На пазара на стоки и услуги предприемачите са тези, които търсят и получават приходи.
  - в) На ресурсния пазар предприемачите са тези, които предлагат, а домакинствата получават доходи.
  - г) На ресурсния пазар домакинствата са тези, които предлагат, а за предприемачите възникват разходи
7. Ако търсенето на стока А превишава нейното предлагане, то:
  - а) се наблюдава излишък от стока А.
  - б) се наблюдава излишък при предлагането.
  - в) се наблюдава дефицит от стока А.
  - г) пазарът е в равновесие

8. Като се обърнат към банките, домакинствата могат да привличат финансиране за потребление на стоки и услуги под формата на:
- инвестиционен кредит
  - разплащателна сметка
  - депозит
  - потребителски кредит
9. Не представлява форма на финансиране с привлечени средства:
- емитирането и продажбата на акции
  - емитирането и продажбата на облигации
  - сключването на договор за банков кредит
  - заемането на средства от физически лица
10. Кое от изброените не представлява непазарна сила на пазара на труда?
- дискриминацията
  - минималната работна заплата
  - предлагането на труд
  - действието на синдикатите
11. Счетоводната отчетност създава информация за:
- образованието на населението
  - силните и слабите страни, заплахите и възможностите за бизнеса
  - политически, икономически, социални, технологични и други фактори
  - разходи, приходи, себестойност, печалба и др
12. Не е заинтересована от предприемаческата дейност страна:
- държавата
  - конкурентите
  - синдикатите
  - неконкурентни фирми на международния пазар
13. Не е етап от измерването на качеството на даден продукт:
- тестване
  - оценка
  - калкулиране
  - контрол
14. Технологичната документация представлява:
- документи със счетоводна и статистическа информация
  - списък на технологичните фактори, които влияят на бизнес средата
  - списък на всички машини и съоръжения, които бизнесът използва
  - набор от документи, които описват дадена технология
15. Пример за екоматериал е:
- класически бетон
  - пластмаса
  - тухли, създадени чрез изпичане
  - корк
16. Под каква правна форма функционират банките?
- дружество с ограничена отговорност
  - акционерно дружество
  - кооперация
  - едноличен търговец
17. Ако едно предприятие притежава ресурси на стойност 500 000 лв., приходите му от продажби са 5 200 000 лв., а персоналят е от 52 души, съгласно Закона за счетоводството то е:
- микропредприятие
  - малко предприятие
  - средно предприятие
  - голямо предприятие

- 18.** Как предприемачът може най-точно да оцени пазарният потенциал на своята бизнес идея?
- а)** като проведе проучване сред широк кръг от потребители
  - б)** като се допита до най-близките си – семейство и роднини
  - в)** като приоритизира иновативността на идеята при анализа на потенциала
  - г)** като изчисли продажната цена по такъв начин, че да му гарантира желаната печалба
- 19.** Ако приходите от продажбата на един продукт са по-високи от производствените разходи, но по-ниски от общите разходи, то:
- а)** предприемачът реализира печалба
  - б)** предприемачът трябва да напусне пазара
  - в)** предприемачът може да остане на пазара, но трябва да достигне повече потребителите или да разработи нов продукт
  - г)** предприемачът може да остане на пазара, но не трябва да инвестира в достигането до повече потребители или разработването на нов продукт
- 20.** Най-подходящата правна форма за тренировъчно предприятие е:
- а)** дружество с ограничена отговорност
  - б)** кооперация
  - в)** акционерно дружество
  - г)** едноличен търговец

## ИЗХОДНО НИВО

Име и фамилия:.....

.....

Клас:.....; Номер:.....

1. Професионалната квалификация е:
  - а) съвкупност от знания, умения и опит, които се прилагат за извършване на определена дейност
  - б) подобрения в процеса на производството или производствените технологии, чрез които се повишава качеството на продукцията или производителността на труда
  - в) способността на човек да работи в условията на трудова среда, характеризиращи определена професия
  - г) знания и умения за конкретен вид трудова дейност, свързана с определена професия, които се придобиват чрез образование или обучение
2. В спецификациите не се включва:
  - а) наименование на продукта
  - б) технология на работа с продукта
  - в) размери, мощност и други характеристики
  - г) себестойност, надценка и пазарна цена на продукта
3. Не са надежден и обективен източник на информация за професия и кариера:
  - а) информационните портали на държавни институции като Министерството на образованието и науката и Министерството на труда и социалната политика
  - б) центровете за подкрепа за личностно развитие
  - в) установените семейни и обществени разбирания
  - г) дейностите, заложили в рамките на училищното консултиране
4. Какви права гарантира Законът за защита на потребителите?
  - а) право на информация за стоки и услуги
  - б) право на свобода на словото
  - в) право на частна собственост
  - г) право на защита от конкуренцията
5. Кой от изброените етапи не е част от бюджетната процедура в държавата?
  - а) отчет по изпълнението на бюджета
  - б) приемане на бюджета
  - в) изпълнение на бюджета
  - г) прогнозиране на търсенето, предлагането и поведението на конкуренцията в определен сектор
6. Може да се твърди, че при доставчиците на мобилни услуги е налице пазарна структура близка до:
  - а) монопол
  - б) олигопол
  - в) монополистична конкуренция
  - г) съвършена конкуренция
7. Застрахователна премия е:
  - а) сумата, която застрахованият плаща на застрахователя при сключване на застрахователен договор
  - б) сумата, която застрахователят плаща на застрахования при настъпване на застрахователното събитие
  - в) максималната сума, която застрахователят може да покрие по застрахователния договор

г) положителният финансов резултат върху застрахования, който се явява разлика между размера на обезщетението и щетите

8. Финансовите пазари в България се регулират и контролират от:

- а) Българската фондова борса
- б) Комисията за защита на конкуренцията
- в) Комисията за защита на потребителя
- г) Комисията за финансов надзор

9. Амортизация не е:

- а) пренасянето на стойността на машините, съоръженията и оборудването на части върху произведената продукция
- б) моралното и физическото изхабяване на машините, съоръженията и оборудването
- в) признат разход на предприятието, чрез който се финансира обновяването на машини, съоръжения и оборудване
- г) разсрочване на плащането за машини, съоръжения и оборудване, при което предприемачът не придобива собственост върху тях

10. Ликвидност не е:

- а) способността на финансовия инструмент да се трансформира в пари в брой
- б) способността на предприемачите да посрещат своите задължения
- в) увеличаването на обема на паричната маса
- г) измерител за загубата на стойност от цената при покупка или продажба на ресурс

11. Социална придобивка не е:

- а) ваучер за храна
- б) карта за градски транспорт

в) възнаграждение за положен извънреден труд

г) работно облекло

12. Данни се наричат:

- а) всички знания и всяка информация
- б) всички информационни ресурси за обекти, събития и процеси
- в) потоци, при които може да проследи движението на информацията от източника до потребителите ѝ
- г) съобщения за обекти и процеси, представени в структурирана форма

13. Техническият анализ:

- а) се прилага предимно на първичния пазар
- б) представлява всеобхватен анализ на конкретен бизнес и средата, в която функционира
- в) не използва математически, статистически и графични модели
- г) включва използването на големи обеми от данни за определяне на тренда в движението на цените

14. Кое от изброените не гарантира на предприемача права върху интелектуалната му собственост?

- а) патент
- б) авторско право
- в) търговска марка
- г) трудов договор

15. Кое от изброените позволява бърза смяна на произвежданите артикули чрез компютризирано пренастройване на съоръженията:

- а) комплексната механизация
- б) частичната автоматизация
- в) гъвкавата автоматизация
- г) комплексната автоматизация



16. Коя форма на организация на производствения процес е подходяща при масовото производство?
- а) индивидуална
  - б) групова
  - в) поточна
  - г) предметна
17. Кои са елементите на маркетинг микса?
- а) проучване, реклама, ценообразуване, продажби
  - б) приходи, разходи, печалба, себестойност
  - в) потребности, финансиране, производство, продажби
  - г) продукт, цена, дистрибуция, промоция
18. Организацията на предприемаческата дейност не зависи във висока степен от:
- а) типа лидер и неговият стил на ръководство
  - б) техниките за контрол
  - в) способността да делегират правомощия и да се поема отговорност
  - г) професионалната пригодност на предприемача
19. При анализа на критичната точка на продажбите не се взема предвид:
- а) цените на конкурентите
  - б) постоянните и променливите разходи
  - в) продаденото количество
  - г) продажната цена
20. Кое от изброените е елемент на годишния отчет?
- а) баланс
  - б) платежно нареждане
  - в) бюджет
  - г) анализ на критичната точка

проф. д-р *Сашко Кръстев Плачков, Джеймс Бориславов Йоловски*  
*Антоанета Тодорова Войкова, д-р Мария Михайлова Кавданска*  
*Наташа Иванова Тодорова, Орлин Емилов Димитров*

**ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО за 9. клас**  
***Книга за учителя***

Редактор *Светла Караджова*  
Графичен дизайн и корица *Владимир Минчев*  
Технически редактор *Мариана Веселинова*  
Предпечатна подготовка *Емил Стойчев*  
Коректор *Румяна Стефанова*

Българска. Издание първо, 2018 г.  
Формат 70x100/16. Печатни коли 7

Издателска къща „Анубис“ ООД  
1574 София, ул. „Никола Тесла“ № 5, BSR 2, ет. 4  
тел.: 02/944 35 03, 02/944 16 43  
e-mail: ik.anubis@anubis.bg, www.anubis.bg

Издателство „Булвест 2000“  
1574 София, ул. „Никола Тесла“ № 5, BSR 2, ет. 4  
тел.: (02) 80 61 300, факс: (02) 80 61 313

Фондация „Джуниър Ачийвмънт България“  
София, ул. „Загоре“ № 9, тел.: (02) 989 43 61

ISBN 978-619-215-295-6  
ISBN 978-954-18-1312-6  
ISBN 978-954-8421-46-1